

MATKO LAGINJA

ISTARSKE PRIČICE

Tiskara „Grafika“, Zagreb, Gundulićeva 24. - Bzg. 37-77

MATKO LAGINJA

ISTARSKE PRIČICE

ZAGREB 1945.

64 GALEBOVI 64

ISTARSKE PRIČICE

Pretiskano iz „Vienca“ g. 1879/80.

I.

Liepo Vam je Volosko! Koji vas na Rieku dođe, ne požalite ono dva sata šetnje po ravnoj cesti do podnožja naše opjevane Učke gore. Neće Vam biti žao! Ta i pjesma ga narodna slavi, kad mu kaže:

»Predrago Volosko, lip moj dijamante,
U tebi se goje tri vile galante!«

Moralo bi se pravo zvati Volovsko, ali oni ljudi izpuštaju često slovo v i većinom kažu Volosko, kao Učka mjesto Vučka, uredit mjesto uvredit. Pak još im u pomoć dolaze oni lahke ruke povjestničari, koji bi htjeli, da to selo ili gradić potiče od starinskih Volska plemena latinskoga.

Bilo kako mu drago, svaki Vološćak može se ponositi svojim zavičajem. Još prošloga vieka neznatno seoce »luka slavnoga kapitanata Kastva, Mošćenic, Veprinca i Podbrega«, danas je to gradić od kakvih 2000 duša, sjedište po-

litičkoga kotara istog imena, suda, poreznoga i carinskoga ureda, te pomorsko-zdravstvene agencije. Glavna ulica je ujedno cesta iz Rieke na Pazin, prohod dosta živ, osobito ljeti, kad vrve gospodske kočije iz Rieke u Opatiju, tu hrvatsku Nizzu. Sa jednog i drugog kraja ukrasili su naši vrli Minaki svoje vriedno mjesto krasnimi palačami i vrtovi uza nje. I druge su kuće liepe, ali su ove ponaljepše. Gospodari su zasnovali i izmjerili, a naš vrli Kastavac sve pomno sazidao, prilagodio, uklesao. Mili bože, što bi iz toga naroda bilo, da ima mudre škole!

Izpred gradića na iztoku zajelo je more u strmo brdo i stvorilo tako »Preluk« naravsku luku. Tu su dilje, gdje Minak jedan brodove gradi i popravlja, te kadikad izvozi krasnu lukovinu iz obližje kastavske šume Lisine. U Preluku je i t u n e r a t t j.lovište tunine, vrlo tečne al težke ribe. Na visokih stubah, što koso stoje nad morem, sjedi naš Kirac (Vinodolčan), pari se na suncu i zabuljeno gleda, kad će roj tunina u mrežu, da dade znak ostalim neka pripute i potegnu. Čudan je to lov! Po ciele tjedne, pače mjesece ništa, a najedanput hiljade i hiljade kilograma. Obično se ta tunina cienije jede u Trstu, nego li na Rieci, koja je tako blizu. Kvarnerski je zaljev s toga lova znamenit kao i Genovežki. Čini mi se, da poduzetnik plaća sto forinti na godinu za pravo tunolova. Nego to ne plaća Voloskomu, jer je veći dio Preluka na Kastavskom zemljištu, a to je pravo gospodštije Kastavske.

Stanovnici Voloskoga svi su skoro pomorci; mnogi imaju svojih brodova, te su ili sami principali, ili ih je više u učestvu od više brodova. Tako je koristnije, jer ako se jednomu brodu ne ponese, dobije već drugi puteve i navale, te se tako izravna. Volosko raste i tim, što u njem živu mnogi plaćnici, te se prilično novca potroši: ta i onako uviek dolaze ljudi iz vana ili na sud, ili k političkoj oblasti te ipak budi što potroše.

Dok muž dobiva na moru, žena štedljivo žive, željno očekuje svaku poštu, hoće li biti glasa od »njezinoga« i Bogu se moli, da joj ga očuva.

Druge su ženske pećarice. Na glasu su bili voloski hljebci i kolači, koje su vološčice ranim jutrom na Rieku nosile i tamo prodavale. Ali vrieme gradi grade po kotaru, vrieme gradi, vrieme razgrađuje — i ta je trgovina slabija, nego je bila prijašnjih godina.

Na Rokovo (16. kolovoza) je na Voloskom sajam. Ali to nisu sajmovi, kao u ovoj Hrvatskoj. Sleti se naroda od bližnjih sela, štogod čeljadi iz Rieke i koj kramar sa nožići od sladora, kojom brnkalicom i tašćicom. Brnkalica

vam je nekakov cri-cri, kao podkova jedna sa perom u sredini. To djeca metnu u usta među zube, pak palcem pritišću i spuštaju pero, koje trepteć daje glas brn brn; zato se zove brnkalica. A tašćica je već drugo. To je srdce od sladora izkićeno umjetnim cviećem i u sredini prepasano komadićem papira, na kom stoji po jedan klasičan stih stare »Kranjske šprahe«, na pr.:

»Al me 'maš rada al ne
Men' to vse eno je«

ili

»Kaj nuca popevat ljubezni moči
Če tvoje me nočejo gledat oči«

Al se kadgod nađe i liepih stihova Preširna ili drugoga obljubljenih im pjesnika. Na tom sajmu nema marve ni druge robe na prodaju. Prođe štogod više kruha i vina, a to je sve. Zato i zovu druguda takove sajmove talijanskom rieči s a g r a — svečanost, proštenje.

I crkva Voloska na visokoj ravnici vrh ceste, dosta je liepa. Ima dva zvonika, koji možda nisu po svih zakonih graditeljstva, al se prođe. Zvonovi milo zvone, kao oni moga zavičaja. Liturgija je hrvatska, pak nam i ovdje crkva kao u mnogih mjestih, čuva narodnost,

koliko može. Zato nas neki čudni slobodnjaci i zovu da smo »clericali«. Šteta da prodikaonica nije bolje umještena, jer se dobrom starcu, kada rieč božju uči, preveć nekud razbija glas.

Rekoh, da je Volosko pomorski gradić. Tko znade kako je od vjekova po našem moru i u svoj levantinskoj trgovini gospodovao talijanski jezik, ne će se čuditi, da se u Voloskom mnogo talijančari. Dodajte k tomu još nesretnu politiku Austrije, po kojoj se je i Čeh morao naučiti talijanski, da kvari naše čiste običaje, onda vam je posve razumljivo, da inače ne može biti. Ustavan zakon dao je obćini, da odluči jezik pučke škole. Ljudi su bili prevareni, pak su odlučili talijansku školu, jer su mislili, da se u Hrvatskoj ne smije učiti talijanski, a taj im je jezik na moru potreban kao svagdanji kruh. Dakako tu je i učenih patriota talijanskih, ali samo podmuklo, jer se očito neufaju, videć kako ih hrvatsko more odasvud okružuje. Ali velika većina Vološćaka i drugih hrvatskih Istrana brani talijanstvo na način, koj ću vam ovdje spomenuti, da ih opravdam. Oni nisu zakleti neprijatelji imena ni jezika hrvatskoga, jer znaju, da bi tim bili i svoji neprijatelji. Nego oni razlažu ovako: Mi imamo dva jezika: jedan za srdce, drugi za kruh. Za srdce govorimo h e r v a t s k i, za kruh talijanski. Oba su nam jednako potrebita.

Ako je koji a priori proti hrvatskom jeziku, tomu oni bolji lahko začepe usta. Velju b o l j i, jer ima tamo i žestokih Hrvata...

Sjedili smo pred kavanom. Principal N. ruga se nekojim pretjerancem, kako bi sve htjeli pohrvatiti te za primjer pita talijanski mladoga kapitana: Da Vam se što odputi na brodu, kako biste hrvatski zavikali: i n c o z z a q u e l dio. Mladi kapitan odgovori. Ja bih rekao: z a k u č i o n e g a v r a g a. Svi se stanu grohotom smijati, a principal najviše, jer je mislio na svoju pobjedu, kako mora vatren Hrvat rabiti rieč i n c o z z a r. Ali kad je mladić protumačio, da je to hrvatska rieč, da se govori: K u k a i m o t i k a, z a k u č i t i z a k v a č i t i, k u č i ć, itd., onda su se još jače smijali, nego je taj smieh išao principala, koji se je prevario. — To vam je dakle narod plemenit i dobar i vrlih će dati Hrvata, ako kada iz Beča drugi vjetar popuše. Nego ipak Vološčaci u to ne vjeruju, već pjevaju, »da popuhne tihi vjetar od Levanta«, da od iztoka treba, da vjetrić popuhne. Naše pjesme, naš govor, sve naše mili se i Vološčakom kao djetetu uspomena dobre majke. I Vološčica uzdahom od srdca posluša pjesmicu:

»Voloscana bella
Ta lipota tvoja!
Tu sei la mia stella
I sva dragost moja!«

II.

Da je Ihering znao za moje domorodce gorštake istarske, on bi nje bio spomenuo na mjesto Ingleza za uzor branitelja svojega prava. Oni doduše nemaju njemačkoga pojma o vlastnosti, koja ih briga za gruntovne knjige; al kada koji dođe, da im se »u poses« postavi, onda oni brane makar i sjekirom. »U posesu« sam; ovo je moje pak božje; ni jedna pravica na svietu ne može mi oteti«. Tako se obično brane znajući posve dobro, da je dokaz vlastnosti probatio diabolica, i da su blaženi, koji posjeduju. Dok se nisu uveli brži postupnici, hvalili su do neba zakone govoreći: Sve je slabo, al je to dobro, da čovjek baš ne mora drugi dan platiti duga; to se na dugo snuje i mnogo se može zavlačiti. Bogme čovjek obeća platiti, al dođe druga sila, te se mora poreći. Ali po mnienju moga susjeda Jakova, sada je slab sud »za bagatele«. On kaže ovako: »Kakove su vražje bagatele, kad me tuži za petdeset forinti, pak mi odmah kuću stavi na prodaju«.

Zato se on gleda nagoditi sa vjeriteljem, i jedan takov slučaj hoću da Vam pripoviedam.

Imao je poziv za taj i taj dan, da dođe na sud na Volosko. Tužio ga je »trgovac« onog sela za 20 forinti, što je brašna nadavao obitelji. Večer prije naš Jakov izmjeri trgovcu sve lopove, židove, bezdušnike i ostale nazive svoga prilično omašnoga riečnika te struke. Žena mete kuću metlom od žrnovca i sve ga kara, zašto trgovca psuje. Ona veli: Sram te bilo na obe oči! Skapala bih od glada prošle zime, da nije njega, kad si me s dobrom dječicom samu ostavio bez smoka i bez svakoga brašna. A sad mu tako plaćaš!

— Platit ću ga, platit ne boj se. Nisam ja kao i on; al nemam gotovih.

— Dat će ti vremena!

— Dat će vraga! Ne znaš ti njega. Pokrivena je ono mušica, al kada je pred sudom, nema advokata, koj bi ga pregovorio.

Onda se na liepu s njim načini!

To, da to!

*

Sutra dan susjed Jakov sve se nadzira, kada će se trgovac odputiti na Volosko. Trgovac je domaći čovjek, al se nosi već posvema na gradsku. Bogme kad svi seljaci zabacuju sta-

rinsku nošnju od domaće vune, veleć da je cienije kupovno odielo, ne može ni on po svietu u suknenih b i č v a h i k o r e t i h.

Za trgovcem klapa i Jakov po malo na jedan četvrt sata razstoja.

Stignut će ga već kod prve krčme, do koje je cesta od našega sela posve pusta.

I stigne ga zbilja!

— Dobro jutro kume Mate!

— Bog daj, kume Jakove. Dokle ste se odputili?

— Ej što zanovietate? Bogme znate bolje nego ja, koj se u ta pisma ne razumijem. Pak ni djeca ne znaju mi kazati nego dan, kada je poći.

— Ja ne razumijem, da nam ti sudi već jedanput hrvatski ne pišu.

Ali valjda nije zaprijeto, što ono govore, da uviek neka »Sloga« piše.

Caf (sudbeni sluga) mi je rekao, da me vi tužite za nekakovih dvadeset forinti.

— Bome istina je! Dozivao sam vas više puta, al se ne date k računu. Trgovina je slaba, mene podsipaše drobna dječica, po ljudih mi je dosti, a dućan prazan. Moram tužiti!

— Čast vam zato! Svaki svoje traži. Al vidite kako mi je to neprilično. Ja sam danas imao put u Rieku, da pogodim s Talijanom nekakove gredice. Ako ne idem tamo, preotet će

mi koji drugi, jer nas stotina na to stoji: ako ne idem na Volosko past ću u kondumaciju, pak joh i dalele siromahu na ovom svietu!

— Kume Jakove, ja sam dosta čekao. Dalje ne mogu!

— Kume Mate! Načinimo se kao ljudi. Prikratite mi put, ne činite mi stroška zabadava. Što damo sudu, ne će biti vam ni meni, a teče rieč, da se ljudi vežu za jezik, a voli za rogove; što obećam, učinit ću.

Tako dođoše pred krčmu i susjed Jakov poviče:

— Mavrovice! dajte nam litru vina i ručicu kruha.

Popili su litru i založili svaki po rogljić od ručice, te se ovako dogovorili: Trgovac ne će, da se na sudu razpravi dug susjeda Jakova, a Jakov ide za svojim poslom na Rieku. Prema večeru sastat će se na povratku kod Mavrovice i ondje utanačiti pobliže nagodu. Al već sada Jakov obećaje, da će platiti najkašnje do budućeg Martinja. Trošak je platio susjed Jakov.

* *

K večeru prispješe k Mavrovici. Jakov pripovieda, kako je dobro pogodio grede: dupljake po toliko, a šestakinje po toliko od kubika, samo se tuži, da se boji prevare, jer se još

pravo ne razumije u te metre, a za starinsku mjeru znade, da je talijanska stopa obilnija od njemačke i tržac pripovieda opeta, kako su mu neki platili, da im ne čini stroška, nekim je dao vremena, a neke da će sudac pameti naučiti. On je prije došao i pio je svoj »kvartin« (¼ litre). Jakov mu se ruga, što sam sebe vara, tako malenom mjerom vina, ali je tržac stisan čovjek.

— Kumo Mavrovice dajte nam litru vina! povikne Jakov.

Za litrom litra, i svaku daljnu zove Jakov tukuć čvršće o stol.

Nastave i dovrše nagodu. Sada je jakovski mjesec (srpanj) i Jakov će platiti svojih 20 forinti u dva roka. Jedan ob Ivanju a drugi o Martinju dojduće godine i dat će trgovcu za interese voz drva; al moraju biti grabrova drva, jer trgovac hoće da bude oganj dobar i pepeo jak.

Kum Jakov traži od Mavrovice, da donese malo sira, pak malo p r š u t e (butine) i najkašnje da ofriga kakvo pišće. Već je noć, Mavrovici djeca love po stablih uz kuću piliće. Ona ih pari, skube, friga i složi na stol. Kum Jakov se dosjeti, da dosjeti, da mu je sutra godovno. Zove butiljicu i plati račun — okolo pet forinti. Izpričava se trgovcu, kako bi mu

rado odmah dao štogod na račun, al ne može, jer ga natežu na sto krajeva.

Do sela se prilično iztriezni i kum Jakov legne pripoviedajuć ženi, kako je trgovac pravi božji čovjek i poštenjak, da mu para nema.

Do godine o Martinju opeta će tako biti, jer Jakov ne može da plati. Ali će se i ovoga puta »liepo načiniti«. I ta će izvan-sudbena nagoda stojati opet kakovih pet forinti. Mavrovica biti će bilježnik.

III.

Tomu je više godina, što sam prošao srednjom Istrom i navratio se u sv. Lovreč pazinski. U Istri ima više svetih Lovreča: jedan na barbanskom, drugi kod Dalje (San Lorenzo di Daila), a ovaj o kom pišem, je na cesti iz Trsta u Pulu, nešto niže Baderne (Monpaderno). Lutao sam cestom, bojeć se svaki čas, da ne zađem krivo, jer se cesta dvaput dieli i to u Trst i u Poreč. Sve me je zanimalo: i ljudi i govor njihov i odielo i polja i vinogradi. Narod uz tu cestu vrlo je krepak, ozbiljan ali i surov; do najnovije doba nije imao nikakove poduke. Zato bi tamo često našao gotova junaka, koji si ne zna za prezime i kućni broj. Raja, brate sirotica raja! U prvanja vremena, mjesto da se tko brine, te uljudi onaj narod po naravi nadaren, još su ga zaništavali i navlaš zaboravljali. Kazuju, da se pokojni biskup porečki Peteani gorko tužio: quod tot Sclavos in dioecesi habet, da je u njegovoj biskupiji toliko Hrvata. Nego i tu će bolje biti. Okolica Tinjana, Sv. Petra i

Žminja ponajjače se probudiše i živo se brinu za sve, što je naše.

Niže Baderne pritisla me na putu ljuta žeđa. Cesta je bila tek probita, a uz cestu mnogi vinogradi. Trsje redom stoji, kao vojska u vrsti nego je slabo grožđe. Bolest, pa i nekakove ga rose pojedaju već mnogo godina. A seljak malo koji ga sumpora, jer veli: To je sve Bogu u rukuh; ako ga on ne sumpora mi ga zaludu čuvamo. Još misle, da sumpor uniđe u grožđe, pak bude vino kiselo.

Ogledajuć se, bi li ne bi li posegnuo za grozdom, jer mi kod kuće rekoše, nije sramota, ako se poputni čovjek na tuđem u nevolji pomogne: zapazim čovjeka, gdje obilazi po redovih nekud mrk i zlovoljan.

— Pomozi Bog, pobratime!

— Bog daj zdravlje, dite moje, nisi ti domaći, kad u jaketi tako pozdravljaš«.

»Nisam, ne, već sam putnik, idem božjom pomoći do sv. Lovreča, daj mi za jedno dva groša grožđa, da se užijem, gorim od žeđe«.

Pobra nešto i dade mi liepa tri četiri grozda, a ne htjede plaće. Bog će platiti, reče, nego jao si ga nami, ako bude ovako plaćao! Mučimo se i trudimo, pak na, cielim redom ne nađeš deset grozdova zdravih.

Siromah čovjek bijaše skončan, i gledaše bolno u slabu ljetinu i pofaljenu muku svoju.

Ja mu liepo zahvalih, te pođoh napried zobljuć darovano grožđe. Još sam ga prije dobro uočio, gdje na cesti stoji. Krasna prilika! Duga ječerma, tiesne benevreke, klobuk, biela košulja od domaćeg platna vezena na vratu i na ošvićih. Iz džepa na hlačah viri mala d a g e t a t. j. nož u koricah, koj je već mnogoga prisilio odsjediti danke u koparskoj tamnici. Krv u naroda topla, a paragrafi kaznenog zakona ledeni, da ledeni kao pravi led!

Sv. Lovreč je ostanak nekakvoga povećega grada. Zovu ga »del passenatic«, što u njem neko doba bijaše mletačka oblast za dolnji pazenatik ili okružje, dočim je za gornji dio mletačke oblasti bio negdje oko Visinade, mislim u Sv. Vitala.

Ima tu latinskih napisa iz mletačke dobe, među ostalim jedan na jednih gradskih vrati: vidistis, videtis, videbitis (vidjeli ste, vidite i vidjet ćete). U sredini je prilika mletačkog lava — al je lave danas miran i krotak...

Kao svagdje, tako su i tu dvie tri talijanske bogate obitelji. Pače u tom dielu Istre nađeš i grčkih imena. Ta znate, da je serenissima naseljivala po više put Grke, ali se nisu održale nego pojedine obitelji.

Bila je nedjelja. Prije podne obiđoh najbližu okolicu. Puna je ruševina starih crkvica, gdje se još poznaju slikarije na zidovih i što-

god mozaika. Narod se zgrnuo iz okolice u grad na misu. Junačko pleme. Ženska je nošnja dražestna i liepa je to krv. Mužki se rado počešu na doli i ne štede ulja, da im se sve lašti, kad se odkriju. Čudan luksus! Liturgija je u crkvi latinska, jer smo već u porečkoj biskupiji. I pop je više Latin, nego Hrvat: al je pošten čovjek i ponosit je, jer mu prezime potiče od nekog Radoše, bosanskoga vojvode.

Poslije podne pohodih s prijateljem znanca B. Njegovi su imali krčmu. Tu mi ponudiše izvrstnoga crnog vina t e r a n a; gusto je, mogao bi ga rezati, prima se čaše kao stroj; ja siromah nisam znao, da te na miru pušta, dok se ne digneš, al ti hodit ne da... Iza večernjice zađe u krčmu starikov čovjek, puk kao beg, ponosit kao kralj, odjeven na domaću. Za njim ide mladić, bijaše mu sluga. Starac je Marko Medvidić seljak, tvrd seljak, kakovih je malo po Istri. »Stancija«, mu je slabu uru od grada. Došao je pomoliti se bogu, pa mora takov gospodar i u krčmi ostati, jer da ide ravno kući, sva bi okolica bučila, da se je Marko Medvidić propio, da više ne pije ni nedjeljom i t. d. U njegovoj se je kući za boljih vremena jelo srebrenim žlicama, nego sad ne znam, kako je. Bio je i pop od njegova roda, pak odgojen talijanski, htio je promieniti ime u Medivi. Ali naš Marko još bijaše Medvidić.

Kada se je nakitio vina, zabugari starac. Burgija svaka svršuje refrainom: jedanajst ili aj... jest; rieči nema mnogo. Ta znate kako se to proteže. Moj graničar, što me je vozio iz Petrinje u Glinu, neprestano je bugario pet stihova:

Djevojčice, dušo moja,
Čim mirišu njedra tvoja,
Da li dunjom il narančom? —
Niti dunjom nit narančom
Veće dušom djevojačkom.

Pri zadnjih kućah Petrinje počeo je zavijati D j e v o j č i c e, a pri prvih u Glini svršavao d j e v o j a č k o m.

Tako i naš Marko. Dok nije bilo drugova, s kojima bi mogao složiti, pjevaše sluga s njim: jer u naših dobrih seljaka sluga jede i pije s gospodarom. On je član obitelji, kao sin gospodarov. A kada dođoše drugi, onda je s njimi složio:

Lipo rodi lozica vinova... a... jest!

ili

Veseli se majko junakova,
Sin ti pelja bora velikoga,
Bora vela i lišca rumena... jedanajst«.

Ali se Marko i utrudi, onda mora da ga sluga zamieni. Sluga zapjeva s drugim mlađim divan duet; ne bugariju, nego žensku pjesmu:

Uzresal je, uzresal je, trananina
Zelen bor;
Dat ću ti jančića, koj dvi majke cika,
Aja nina tran tana nana nanana veselo.

Kasno je doba; meni od terana ušesa gore, sve me na silu goste; moram odlaziti. S Bogom Marko Medvidiću, s Bogom vitežki ostanci Hrvatstva!

IV.

Naši momci idu rado večer proboraviti u kuću, gdje ima koja djevojka. Kažu, da idu »sidit« ili da idu »na fraj«. Ako se zbilja koje čeljade jedno u drugo zagleda, pak budu dragi, onda se mladić zove **frajar**, a mlada **frajarica**.

Dođu momci s lulom ili cigarom; ni jedno ni drugo nije fino, al ipak se već često dogodi, da je i slamica za uhom i »virjina« u zubih, nego dobre majke toga ne gledaju rado, jer znaju, da je težko doći do novaca, a lahko ga pod nosom izgoriti. U naših kućah obično je prvi ulaz zajedno i kuhinja. Sve nam je hrvatsko, samo gospoda i njihova pisma sve talijanska ili njemačka. Vrata na mnogih kućah nisu kamena, nego imaju drvene sumiće, često bez ključanice. Jer to znate, da u naših selih mnoge kuće i staje nisu nego pritvorene ili čim god zaslonjene toliko, da životinja ne uđe u kuću ili ne izađe iz štale.

Pod od kuhinje je poškriljan od crna kamena, koje se nekliješu na uglove, nego se veće i manje postave, kako bolje prilegnu. Bogatije kuće imaju popločeno i sa bielim kamenom kljesanim na ravne kute. A najsiromašnijih je dobra i sama zemlja nabijena i izravnana. Ognjište je na tlih. A u slamnatih kućah, kojih još ima nekoliko diže se nad ognjištem »veljb«. Veljbe ili svodove morali su zidati po višoj zapoviedi, da ne bude pogibelji od ognja. Na ognjištu ima bar nekoliko opeka, jer se inače nebi dobro pekao domaći kruh pod črepnjom. A kazuju dobre gospodarice, da treba i soli postavit pod »opeke«, kad se ognjište načinja, jer se onda bolji kruh peče.

Na ognjištu gore drva negdje bez razloga, negdje vrlo štedno, već kako je okolica šumovitija. Drva se liepo ulože na panj drveni ili željezni, i to slaganje drva i poticanje ognja služi na čast ženskoj glavi, koja zna liepo. Mnogo puta čuje se u selu: »Ala kako županovim liepo oganj gori; nije u selu djevojke, koja bi ga ljepše složila, nego što će županova Anica«. Nad ognjištem obično su sušila, gdje se suše drva, a na njih kadšto orasi, al nedaj bože, da frajari doznadu. Sve bi izgrizli! Okolo ognjišta sprava za poticanje ognja t. j. popečak, lopatica, klješte, a u boljih kućah bome i puhalnica.

Lonci, pladnji, zdjele, to se u siromašnih kućah sve vidi blizu ognjišta na polici ili s k l i d n j a k u. Uza sklidnjak obično je i solnica, pak l a t e r n a, kojom se ide u štalu ili se gostu posvietli. U laterni je svietnjak, ali kad baš nema ulja, onda se sviećnjak izvadi, pak se komad lojanice u svjetiljku zabode.

Djevojke rade budi što, kadgod koja i križem ruke drži, ali to je samo onda, ako svi znaju, da je težko radila cieli dan. Onda nije sramota bezposlen biti. Ako ih je više u kući, jedna drobi prascu, druga će štogod krpati, jedna pomiva posuđe od večere itd. Kadgod se i ono malo kuruze lupi, što ju u nas siju, ili se pasulj mlati, ili zelje riblje, onda često i momci pomognu.

Momci se obično šale jedan s drugim, te sve traže, kako bi se koji pokazao pametniji ili vragoljastiji. U takovih se prilikah ne zovu kao obično: već se rugaju jedan drugomu izmienjajuć si na pr. mjesto Ive I v a n, mjesto Ante A n t o n, ili mjesto Miho M i š k o; onda m r v a, ako je dotični droban; b u c m a n, ako je nizak ali stepen itd.

Ovi, o kojih govorim, su gorštaci, te se poglavito pogovaraju o volovih i junacih; prepiru se, da li više pobjegne Županov sivac, nego li Brdanov jelen, i hoće li više dignuti R a j š a ili J a n k o. Često se ljuto prepiru o tom, pak,

sve prilike i slučaje spomenu, u kojih su vidili ili čuli, da je onako, kako oni kažu.

Tko nije iz sela, taj ne smije na fraj; a bome tko se zagleda u djevojku iz drugog sela, valja da je dobar junak, ako će u večer onamo, jer se dogodi, da ga domaći momci namlate do svetoga ulja.

Isto tako ne smije na fraj, tko nije navršio dvadeset godina, jer to još nije junak. Nu družba mu i pókloni koj mjesec. Svakako mora jedne nedjelje da plati vino i tako dobije dozvolu, da može svaku dobu noći po našem selu od prve do zadnje »lumere« i da ga nitko od one »kumpanije« neima buniti nego dapače braniti ga, ako bi od potrebe. Taj su zakon učinili nedavno za ustavne dobe legimanije. Glava toga družtva je Tomo Kovačić, koj je već više put u tučnji bio. I večeras sjedi Tomo Kovačić med svojim viernimi pokraj liepe Marice. Marica nosi kratka krila, jer je to običaj, h l a č e ili hoveje (bječve) od pamuka biele joj se kao snieg, a izpod njih spuštaju se bati srebrenih podvežnja, što joj je njezin Tomić donio prošlog proljeća iz Zagreba.

Dok su oni u najboljoj zabavi, poče pred vrati zadirkivati mladac, koj još nema dopusta, da ide na fraj. Prvak Tomo pozna ga po glasu i opominje ga: Hodi nebog kući. Sutra će te majka izšibrati. Nisi ti još za ove posle!

Još nisu dvie godine, što si u samoj košulji skakao po selu, a sada da djevojke ljubiš!

Ali mladić ne posluša, jer ima stranku uza se. Rieč po rieč: »Kumpanija« skoči na vrata i ulove se u koštac. Moj Tomo i njegova družba viče, tuče, izkrvavi do zla boga mlade zadirkivce.

Roditelji tuže. Dođe Tomo najprije pred kotarski sud onda na b a t i m e n a t u Trst. Ali on svakomu sudu kaže, da prestupnika treba kazniti. U nas je, veli, p o s t a v a jaka kao i cesarska, da djeca izpod dvadeset godina ne smiju na fraj. A kad navrše tu dobu, onda imaju platiti pristuninu i biti od našega družtva. Jer da mi premladoj čeljadi dopustimo klatiti se po selu, njihovi bi nas roditelji raznesli, da im djecu kvarimo. A ovi, koje smo mi stukli, znaju vrlo dobro našu postavu već od Jurjeva.

Puče glas po selu, kako je Tomo Kovačić sudcem na batimentu u Trstu tumačio zakone i p o s t a v e našega sela, i kako će biti samo koji dan zatvoren; a da se nije znao braniti, ni ciela godina ga ne obnese. Sve se djevojke iduć u crkvu i iz crkve ogledaju za Tomicom Kovačićem. On ne zaspi nijednog časa, kada treba na posao, a ipak je prvi frajar našega sela.

V.

Liep je to zanat biti zvonar u istarskom selu B. Zvonar, mežnar, požup, nonzolo, sakrištan, sve su to njegova imena. On je plemić kao i Španjolac, koji je u graničara tražio konak vičuć mu, da je: Don Rodrigo Murciados Marquis de Duero Cuancho Grand de la Espana, a graničar povikao iz ognjišta, da nema mjesta za tolike.

Da, ljudi moji, liepo je biti mežnar u selu B. i u svakom manjem selu, gdje se još nije ugniezdilo j a k o b i n s t v o, to će reći, gdje još ima čeljadi, koja bezuvjetno vjeruje u sve, što zvonar pripovieda.

Ta kako i ne bi vjerovali, kad jedini on znade »plovanu naći u silnih knjižurinah »vanjele i pištulu« i druge molitve; on se razumije u p r a t i k u bolje od ikoga, dapače oštrom kritikom često udari na željeznoga pievca, koji vrteć se okolo osi na vrh crkvenoga zvonika pokazuje, koji će vjetar puhati. Mežnar znade mudro reći: peteh kaže jugo, al mora bura

okrenuti. I zbilja za koji dan popuše bura i djevojčice žalobno pjevaju:

»Bura puše, da bi jugo bilo,
Po jugu bim, draga pozdravila!«

U župana visi velika ura pozidnica. Lice joj začađeno, crno kao mumiji. Konopi, na kojih batovi vise, debeli. Sad popuh, sad vlaga ne da, da županova ura dobro ide. A šteta je, da stoji, jer crkvene još nemaju i susjedi su se dobro priučili na ovu. Šta velju susjedi, cielo selo... Kad zabrenči dvanaest, tko ju prvi čuje, bježi zvoniti podne, osobito, »ako su gospodin plovan kamo otišli«.

Šteta, da takov regulator svih djelovanja i Evinih sinova stoji mirno, nepomično. Ali kamo s urom? Na Rieku? U Trst? Bože sačuvaj; ne će one gradske varalice uru popraviti, kako treba. Ali S o l a r i u Pazinu, koji je krasno popravljao ure, odavna je jur pošao Bogu na račun. U Kranjskoj ima dobrih urara. Ali je Kranjska daleko. Još ostaje jedino ufanje — mežnar.

Dođe mežnar, izvadi uru dostojanstveno sa stiene i nosi je kući sa svimi batovi. Očisti uri lice, izriba joj nos, poravna kazala, što su djeca izkrivila, izbriše stare rimske brojeve i piše arabske, ili kako bi on rekao »hrvatske lume-

re«, koje svi poznaju. Što zato, da mu br. 6. dođe na šest i pol. To je malenkost. Ta glavno je našim seljakom, da ura liepo glasovito zabrenči svako toliko po jednu uru više.

Poslije te operacije, nastavi ju na zid, podloži ju zagvozdicom, da ravno stoji, naravna konope, opuše kolešca, namaže ih gustim uljem iz lužernice, sa starim kokošjim perom i pazi i proučuje...

Za nekoliko dana evo ure opet na županovu zidu. Na konopih ne vise samo batovi. Malih bata je nestalo, debeli uzli pokazuju mjesto, gdje bijahu mali bati; a veći imaju uza se po komad staroga čavla, podkove, pet šest lotih starinske mjere i kojekakvih ostanaka iz boljih vremena. Ura ide na dlaku i mežnar baš po njoj podne zvoni, da dokaže, kako ura pravo ide...

Bili su kišoviti dani. Konopi se napili vlage cureće iz zida, prah, vlaga i čađa u koleščih ure učinile su mixtum compositum, od koga mora da sustane i županova ura. Mežnar malo očistio i povećao težinu batova, pak mora da se okreće!

Ali da, pripoviedajte vi to komu u selu B. Bit ćete j a k o b i n, jer ne vjerujete, da je u našega zvonara viša inteligencija.

Treba li Vam komu nabiti kabao ili golidicu, složiti buricu, u kojoj se težakom nosi

jesti, još jedan obruč postaviti na kadu za mrsno, treba li razadniti i opet podniti bačvu, hoćete li podrezati utore na čabru za zelje — sve će vam to mežnar načiniti, jer on ima k tomu sve sprave i pokojni mu je otac i djed i pradjed bio mežnar i otac je sina učio. Je li vam se na škrinjici ključanica pokvarila, je li vam se pero na ključu omrvilo, popravit će mežnar. U tom selu od 30 kuća zvonarov stan je jedina radionica, tamo ima sto zanata. U njegovom se domu naše selo diže iz poljodjelskoga u obrtni stadium.

Malicu, što je otcu nosila objed u dolac, ujede zmija! Sve se sleti, da ju tješi i veži nogu, traži kamen, na koj je onaj čas stala, te pritišći na ujedinu. Sve ništa ne pomaže. Treba skočiti po mežnara. On ima l a p i š, on će razpisati.

Krava najedanput izgubi mlieko. Nije drugo, nego ju je tko urekao. Uročna je. Treba poći po mežnara, da na vratih staje načini m u d r o s l o v o ili s a l a m u n s k i k r i ž. Onda ne će nikakova pogan u štalu i rijavka će opeta imati mlieka.

Treba li kakovu poslu bezprikorna svjedoka? Eto zvonara, koj se uviek bavi Božjim stvarima, te si ne će ogriešiti duše.

Ali sve je to ništa! To su stvari ovoga svieta, radi tih umieća naši ljudi samo rado

imaju zvonara; ali je drugi razlog, zašto ga poštuju, zašto ga nekud strahom gledaju.

To su religiozna čuvstva.

Zvonar je svim »kum«, jer je pri krstu i pri ženitbi uviek u crkvi. On pomaže diete umakati u ledenu vodu toplom onom vjerom, kojoj još nitko nahudio nije. On ravna mladoženje i nevjestice. On pred ljudmi pri vazmenoj izpoviedi na glas moli »Izpoviedam se Bogu svemogućemu«, pa tako birokratičnim tonom, kao da bi ti rekao: Il se imaš pokajati, il će metla rabiti. On znade i latinski. Da ga čujete kako brzo izmoli »confiteor« na pristupu mise. To vam ide kao po loju. On smije u crkvi na glas govoriti, kad je potreba; a kada pobira »limozinu«, pak vidi da je tko zadriemao, onda mu samo škrabicom potrese po glavi ,i žig vječne sramote stoji na onom čeljadetu!

Još je tamno. Treći pietli pjevaju i samo na daleku iztoku vidiš, kako se obzorje počelo razsvietljivati; dani se, zora puca. Tko će tu dobu sam u crkvu, u onu mrtvu tišinu, kamo zalaze samo prevarene i nesretne duše, jer ne mare za družtvo, jer na glas mole, i samo bog ih čuje, dobri bog, koga se mnogi ljudi tek u nevolji spomenu. Ide zvonar i zazvoni »juternjicu« »sveto jutro« »zdravu Mariju«. Budni gospodari, tko u posteljah, tko na ognjištih, boga mole; zvonar ih je opomenuo.

Brda i doline buče od striela i gromova, crne oblačine nebo kriju, samo se je nad onu okolicu spustio biel oblak kao velika siva ponjava. Bit će tuče (grada). Zvonar bježi u crkvu, zazvoni n a o b l a k e mutno, turobno, kako samo on znade. U bližnjem selu više ne zvone, jer je pogibeljno, pak »su tu mladi pop zabranili«. — Oblaci se raznesu, nebo se razvedri, blago sunce nad selo trakove upre, kao da bi htjelo reći: što se bojite vi malovjerci, ta onaj, koji je gromove slao, držao je isto doba mene u ruci, mene svoje diete, početnika i uzdržatelja života! — Seljani hvale Bogu i blagosivlju mežnarovu ruku.

Zapne se razgovor o pokojnom gospodaru Marku. Davno je, što je umro. Mežnar govori: »Bio je čovjek, bog mu se duši smiluj; ja sam mu pozvonio! »To će reći: Ja sam već trideset godina zvonar. Ja pratim ljude na onaj sviet«. — Mežnar znade i mnoge poslovice i čita pobožne knjige i mudro govori. On ne će reći pred djecom »Zvanka je rodila«, nego: »Bome kuma Zvanka su šli, pitam prošćenja, va slamu«, ili »kuma Zvanka su se hvala Bogu razprtili«. Kad i on umre, ostat će za dugo u spomenu svojih domorodaca, i mnogo krat čut će se: Pokojni mežnar bio bi rekao tako i tako! Kada ti Bog nije dao bolje sreće, vjeruj brate, da je najljepše biti zvonar u istarskom selu B.

VI.

Zađimo malo u **D u m b r a v u**, zaselak baruna Lazzarina-Batiale, da se gospodstva nagledamo! Tamo će nas dočekati dobar čovjek »fattor« upravitelj, koga svi okolni sočali rado imaju, jer je kao ura. Nit će krivo učiniti gospodaru, al se ne će ni za živu dušu ogriešiti na kmetskom, ili na sirotskom.

Liepa je to stancija! Ograđena pred njom velika **k o r t a** (dvorište), od vratiju do kuća liep drvored, ovamo se šepire paunovi, onamo purani. Kakva razlika! Jedan liep i ponosit, drugi nespretan i ohol! Guske, patke, pilad, pseta, sve se šeće po đovoljnom prostoru, nit jedno drugome smeta. Ravno kako dođeš ti je gospodarska zgrada i upraviteljev stan, te sobe za drugu služinčad. Lievo je kuća za gospodu, kada dođu iz Labina na prošet, ili im se hoće ljeti stanovati koj tjedan vani. Ta i onako ih lako dovezu u grad i iz grada zlaćene kočije i plemeniti konji carske pasmine, što se goje u Lipici kraj Trsta. Do Labina (Albona) je tek pol sata hoda. Desno od ulaza prostiru se pivnice, suše, staje. U pivnicah plemenita vina od mnogo godina, a upravitelj sve ima zapisano odkle je što i od kada. Al mnogo toga ima on i u glavi, kao svaki dobri sluga. Okolo desete ure u jutro dolaze u staju krasne švajcarske krave, široke kao lađe, posude im kao vinski okruti. Blagoslovi Bog zemlju, gdje se onakova životinja goji! Kakova razlika između tih goveda, te gornjoistarskih bušica!

I gospodski stan će nam upravitelj pokazati. Tu vam je soba za sobom, ukusno uređena, ali bez osobite razkoši. Veliki posjednik talijanski nije razkošan, pa ne će bog zna što pobacati u stan, koj kratko vrieme uživa! Ta to je ljetnji dvorac!

Mene je najviše zanimala zbirka starinskog oružja izkopanog u onoj okolici. Gospoda ljube takove stvari, pak im se liepo vidi, da imaju mali muzej u svojoj kući.

Okolo podne pođosmo opet k upraviteljevu stanu. Doći će težaci na objed. Već ih čeka hrana u groznih kotlovih. Mora je i biti, kad je danas 30 do 40 seljaka na »žurnadi«.

Vidjeh i jednoga gospodara. Dobri su to ljudi, plemenito, kršćanski odgojeni. Oni i hrvatski govore, dakako onim dialektom. Ali nemogu ljubiti hrvatstva. Ljube čovjeka, nu težko im je, ako je Hrvat. Ne čudite se! Tradicije

od vjekova, pjesnici i gvornici, bogati stanovi, veliki posjedi, družtvo, sve ih to odbija od pomisli, da se bace na našu stranu i za narod rade. Oni su pasivni; ne mogu nam koristit, al nam škodit ne će. Jakov Lazzarini, glavar obćine Labina, propade u zadnjih izborih za carevinsko vieće u soeskih obćinah iztočne Istre, ali su ga izabrali veliki posjednici. On se je dao birati za volju svoje stranke, prem je znao da ga među probuđenim seljačtvom poraz čeka. Ti su baruni ponajjača gospoda u Istri. Imadu mnogo kolona ili sočala, sve naša krv. Rieč sočal dolazi valjda od talijanskog s o c i a l e, što bismo malo na starinsku preveli, d r u ž a b n i k. Oni po riedko imaju svoje zemlje, već dobiju stan, t. j. zemlju s kućom i marvom od gospode. Pogodbe su različite. Običaje se mnogo s p o l o v i n a, ali tako da neki prirodi budu posvema sočalu, kao povrće, perad itd. Tko je pogođen na čistu spolovinu, zove se s p o l o v a r. Lazzarini imaju još jednu k o n t i j u ili »gospošćinu — grošćinu«. To je Jablanac, njihov starinski grad u Kranjskoj i to u onoj kotlini pod Katalanom od ilirske Bistrice na iztok. Ono daju u zakup. Po ženskoj lozi, s kojom su se u Istri pomiešali, pišu se Lazzarini-Battiala.

Narod priča o njihovu bogatstvu i pripovieda, kako oni drže uviek 99 kmetova, niti koga

više niti koga manje. »Pisao je »kažu« jednom cesar Lazzarinu, neka prime na dar od njega još jednu stanciju. Ali on ne htjede, jer kad bi ih imao punu stotinu, onda bi morao cesaru uzdržavati toliko i toliko vojske. Zato on ne kupuje više zemlje, već što mu ostaje, promieni u suho zlato, zato Lazzarini zlato na vagane mjere, kao seljaci žito«.

VII.

Pod nogama divne Učke gore s iztočne strane pao je gradić Lovran kao bielo janješce pod hladak golemoga hrasta.

Gradić ima od prilike 1500 stanovnika, a ciela »Lovranšćina« preko 3000 duša; okolica se dieli u porezne obćine Opric, Tuliševicu, Medveju. Lovran je sielo političke obćine Lovrana, Mošćenica i Berseča. Ima liepu crkvu sv. Jurja i novu školu sazidanu pred malo godina velikim naporom; ali je sada na čast cieloj obćini; samo Lovrancem nije na čast, da više goje talijanski, nego li svoj hrvatski jezik, premda ga ne zaništuju posve kao kojegod drugo hrvatsko mjesto preko Učke. Kad bude doštampana zbirka hrvatskih pjesama iz Istre, vidjet ćete, koliko je liepih ženskih pjesama sabrano baš na Lovranšćini. Pak i danas čuješ staru majku, kako uz kolievku kćerkinog čedašca popieva kakovu uspavanku, a pjeva kao da plače i moli u isti čas. Žalobni su naši napjevi, kao što nam je žalostan javni život.

Lovran ima mnogo liepih kuća. Šteta što su onako na tiesno zidane po starinsku. G. Pio Peršić sagradio si je liepu villu sa sjeverne, a vitez Terzi ima veliko s e l o (selo, s t a n c i j a u pomorju i Istri znamenuje i zaselak), villu sa južne strane. Župni stan je također liep; Novija ta zgrada sagrađena je na žalost u jednom zakutku, te ne poljepšava mjesta, koliko bi inače, da je gdjegod na ulazu.

Pred školom prostire se liep trg, a na njem se spustila nad cestu ogromna l a d o n j a (koprivić?); pod njom je više kamenih stolova, gdje se hladi čeljad bezposlena, a mornar došav kući pripovieda svoje zgode; tu se razpravlja i politika: velika austrijanska, srednja narodna, i mala lokalna politika. U ovu posljednu spada i pitanje, da li je pravo da Čozoti (stanovnici Chioggie u Italiji) po naših morih ribe love. Po mom sudu nije to stvar male, nego i velike politike. Pod ladonjom vrže se i koja b r i š k u l a i t r e s e t t e, igre na talijanske karte. Među starinami Lovranskimi vidiš proti crkvi starinski toranj sa sv. Jurjem na konju; tu je i ploča, koja spominje put saksonskog kralja (1850?) po onih krajevih.

Do Lovrana vidiš često, gdje se susreću gospodske kočije, jer je cesta iz Rieke kroz Volosko vrlo liepa. Ide tja do Pazina. Probili su ju do onuda negdje oko 1840. godine. Lo-

vrañci su tada slavili veliko slavlje. Evo niže pjesma, koju je tom prigodom u Padovi izpjevao fra Celigoj Riečanin. Celigoj vam je poznat iz Kurelčevih »runja i pahuljica«, gdje je štampan njegov razgovor između Čavice i Bontice na riečkom starom gradu (vulgo g o m i l i, jer su kuće zbilja nagomilane). Čini mi se, da je negda bio duhovni pomoćnik u Lovranu, a više žalibože ne znam o njegovu životu. Pjesma, koju sad imam u izvoru glasi ovako:

D a n L o v r a n s k e r a d o s t i 1839.

Jutro rano proti zore
Kad se sunce diže z gore,
Zajde A n e (iz) svoga doma
I se sede polak mora.

Ter obvija svoj tumbanac[1])
Spravna lipo sva na tanac,
Pak navišća mlado lito
Svojmu mužu osobito.

»Slušaj L o v r e velu radost,
Ka će zbavit našu žalost;
Nenavidna sestra K a t e[2])
Već ne merzi tako na te.

---

[1]) P e e i c a. kojom su negda glavu omatale.

[2]) Reko bih, da misli K a s t a v, koj ostaje dalje od te ceste, visoko nad njom

Oskubljena su joj perja
Hvala majki miloserja,
Zapušćena na vrh briga
Merzko gleda kako štriga.[3])

Na me jadno se ozira
Jer mi majka put odpira
Da sužanstva me izbavi
Uzrok Kate prez ljubavi. —

»Gdi su gusle, gdi svirale«
Viče Istran z Učke male[4])
»Spruži noge sad Lovranko
Oberni se i ti Stanko!

Ne ćeš više v zimi, v ljetu,
Cvilat sinom u traghettu,[5])
Tlačit oćeš nove staze
Kako fratar 'z knjige kaže.

Mlado i staro od sve strane
Vozit će se do Lovrane,
Mnogi će ti dar nositi
I za ljubu te prositi.

---

[3]) Vještica.

[4]) Vrhunci Učke diele se na Velu Učku (sa sjevera) i na Malu Učku (s juga).

[5]) Traiectus = lađe na jedan jarbolac za prievoz između bližnjih primorskih mjesta.

Vični Bože, čuda vela!
Buči more z rička sela
Vlah Lovranke put nov kaže
Još njoj kola z lojom maže.

Spravljaju se i Ričani
Plemeniti i zibrani
Ljubav tebi izkazati
I s tobom se radovati.

Već se vide na sve kraje
Kupi dreva i ograje
Koje će se zapaliti
Kad te dojdu pohoditi.

Već se vide kola slavna
U kojih sidi Mare hvalna
Putem toči bačvu vina
Baš dobroga, iz Labina.

S njum je sestra ne rumena
Al je mužem draga žena.
Treti revnem[6]) zlato dili
Ali s kolmi jako sili.

---

[6]) Ne će reći marljivim, nego ubogim; revica nevoljica znamenuje vrlo slabo diete ili u obće boljihava čovjeka.

Kojnik stari pred vozićom
Vesel puca s korbačićom[7])
Lahko jaše, konja tira,
Al mu težko noge sbira.

Lila, Pepa i Marcelka
Pune rožic i baselka
Z lirum, z cindrum, z tambalasom
Svih zaljube lipem glasom.

Cupar[8]) svilnem va odiću
Smokav nosi va košiću
Za nadarit svoje gosti,
Al ni korba[9]) žira[10]) dosti.

Centa[11]) zbira sve divojke
Ke još nisu bile dojke
Pak nje pelja putem mnogom
Sejuć marun [12] sve za sobom.

Nemoj više plakat Ane
Vidiš Katu u Lovrane
Od žalosti sva zavita
Oprošćenje sad nas pita.

---

[7]) Bič.

[8]) Prezime u Lovranu.

[9]) Košara.

[10]) Žir u primorju znamenjuje voće; a hrastov žir zove seželud.

[11]) Ime žensko: Innocente-nevina.

[12]) Pitomi kestenj.

Na stran dakle tužne halje,
Lipše tebi majka šalje,
Speri tvoje ružne stene
Od starine opaljene.[13])

Ni već za te ta tumbanac[14])
S klobučićem poj na tanac
I opleti tvoje kose
Kak se frajle sada nose.

Klementina, sladko ime,
Dat će tebi zlata brime
Poslat će ti i Katina
Z velem darom mlada sina.

Persten zlati i rečini[15])
Dične perle[16]) i lustrini[17])
Te donesti od sve strani
Tvoji mladi kapitani.

---

[13]) Lovran je negda pogorio.

[14]) Vidi 1).

[15]) Tal. naušnice.

[16]) Biserje.

[17]) Lustrin zovu zlatni lanac ženskam za nakit. Oviju ga po više puta okolo vrata, a krst spuste na prsa. Znameniti su »benetački lustrini«.

Svilne suknje (?) i obuće
Dat će Nanča (iz) svoje kuće
Rukavice i postole
Poslat će ti 'z Beča Pole.

Pettorini[18]) i manighetti[19])
Poslat će ti po traghetti
I Maria iz Triesta
Kće predraga tvoga mesta.

Blaze Lovre tvojoj Ani
I svim ženam u Lovrani
V svakoj kući te bit svati
Doklam bu čim pirovati.

Kada vide tvoji gosti
Da j' kod tebe blaga dosti
Te ti ruke kuševati
I na stoi se obzirati.

»Vidiš lonci i padele«
Pravi Marko svojoj Jele,
Kuharica j' mat Ferbega,
Barba Lizio[20]) zeći špega.

---

[18]) Valjda gladka prsa od košulja.

[19]) Rukavići — zapestnice.

[20]) Stric (ujak) Vjekoslav mljetački.

Save paži zverhu ribe
Dobar kuhar u potribe,
Paprenjaki i slašćice
Mesi Paska spod gorice.

Za okripit slab želudac
Tu je Cene mudri sudac
Dat će vina iz Medveji[21]
Da bu svaki veseleji.

Ako j Pero z van postilje
Odpret oće sve botilje
Lovru na čast će napiti
I z Maticum bugariti.

Premda jesu prošli badnji
Nete biti plovan zadnji
Dat te bačvu desetine
Da napiju sirotine.

Za ravnati lipu družbu
I ne čuti kakvu tužbu
Bit će Francik puli stola
Najveć porad ženska spola.

---

21) Medveja (medveđa draga) velika prodorina na obronku Učke između Lovrana i Mošćenica: selo istog imena.

Dva od grada velikaši
Glasoviti muzikaši
Z guslom Vigil z cindrum Cene
Će dat tanac svakoj žene.

Al je pala perva srića
Na te Rožo i Franića
Stare vire to j' dvojica
Gdi j' poštenje i pravica.

Nit Volosku niti v Rike
Nije bilo takve dike
I po moru i po kraju
Teku (v) Lovran kakti raju.

Svi s pod grada z prave želje
Pletu venci na veselje
I dan ovi te štovati
Dokle budu duhovati.

U Padove na 3. jenara 1840.

Lovranci živu dobro, a kad vrlo urodi grožđe, trešnje i kostanj, onda su baš gospoda. Biju ih doduše nekoliko vremena zle godine, al se hvala Bogu o nevolji u tom kraju baš ne

može govoriti. Zdrav je to narod; tamo vidite zalih staraca i starica, koji nedjeljom velikom mukom dođu iz strmih bregova, da čuju rieč božju; a tko već po gotovu ne može, jer ga je starost obladala, taj liepo moli »gospodina, da bi ga došli kojom prilikom s Bogom pomiriti«.

Evo vam pomnjivo izrađena izkaza iz župnih knjiga o mortalitetu toga djevinčanskoga puka:

Od 3300 duša umrlo je u godinah 1866—1875 svega 693,a od tih:

u	dobi	od		—	do	
,,	,,	,,		,,	1 mjeseca	86
,,	,,	,,		,,	1 godine	70
,,	,,	,,	1	,,	5 godina	135
,,	,,	,,	5	,,	10 godina	40
,,	,,	,,	10	,,	20 godina	28
,,	,,	,,	20	,,	30 godina	22
,,	,,	,,	30	,,	40 godina	26
,,	,,	,,	40	,,	50 godina	30
,,	,,	,,	50	,,	60 godina	38
,,	,,	,,	60	,,	70 godina	56
,,	,,	,,	70	,,	80 godina	90
,,	,,	,,	80	,,	90 godina	66
,,	,,	,,	90	,,	100 godina	6

Tri brata L... umrieše posljednjeg decenija i njihove žene, kojih dvie bijahu sestre C...

živili su ukupno 517 godina t. j. poprieko 86 godina. Nitko od njih nije umro mlađi od 81 godine!

Blaženi krotki jer će zemlju posjedovati!

Znamenite su lovranske trešnje i mnogo se njimi trži, najviše na Rieci. »Hrskavice« se osobito hvale. Al je m a r u n još znamentiji. Marun je pitom kostanj, koga u onih krajevih ima dosta, a da je pametnije uprave, bilo bi ga i više. Za koliko sve stvari može dobro stablo kostanjevo poslužiti! Od drva se izrađuje vrlo stalno o k r u t j e (posuđe: bačve, kabli it.d.) plod je izvrstno jelo, a da ga je mnogo, mogao bi se i mljeti u muku i škrob, lupinja i ježica može dobro strojiti.

Ali što ćete, kad nam ni tu sviet ne da, što je naše! U bližnjem njemačkom gradu vidjevao sam često karamelistu Marka, dakako Talijana, al se je svojih mladih dana naučio na moru i nešto hrvatski. Pozdravljao nas je; addio fratello Croato: zdravo brate! On je jednom starom Niemcu posve ozbiljno tumačio, da su njegovi marroni: ekte italienisse. A ovaj ga je pitao odkuda? Von Lovrana, von Rošić, diese reiche mir fiel schikt!

VIII.

Da vidite kako su i Lovranci svoj dan bili žestoki Ilirci po današnju Hrvati, evo vam niže njihov jedan protest od 1849. godine proti onoj stranci, koja je htjela da se u Istri vlada, kao u talijanskoj provinciji, tobože sve pod blagim okriljem Austrije, kojoj su ti odmetnici danas dodijali. Istarski Hrvati mišljahu onda (a malo ih je onda još mislilo) da im neima spasa bez spojenja s Hrvatskom. Rieka bijaše zlatna jabuka, koja ih je mamila.

Da je danas pitati, koga od negdašnjih Iliraca, bio bi mnogi proti sdruženja s Hrvatskom. Zašto? Jer su poslije 1849. pogaženi narodni ideali, ojačalo talijanstvo, otuđila se Rieka. Sad valja da čekamo, dok se mlađi narod ogrije hrvatskom misli. Onaj protest, što ga spomenuh, držim vrlo zanimivim i rad jezika i rad misli; nu buduć mu jezik po formi nekakvogà smjera crkvenoga, »ilirskoga« i dalmatinsko-mornarskoga govora, to mislim, da je dobro štampati ga i po današnju, jer nam

se je jezik od gredice, na kojoj onda bijaše, dobrahno odmaknuo, kako reče pokojni Fran Kurelac. Original toga prosvjeda je u mene. Evo kako je pisan:

Odgovor

na besedu proglašenu u list'ma 76 i 77. vragulina terstanskog (il diavoletto) 4-tog i 5-tog tek. mjeseca.

Opogovor ljuti, u rečenoj dobnici utišten proti pismu poznatom občine Lovranske, nezahtivanje za utaliandjenos naroda istrianskog uzderžućem i naravno spoinos s Riečkom županiom izkažućem, ćutje sveto za otačbinu tako učemeriše, da bludnos opogovora otog tihoćom i nemarom izapustiti nemoremo, najprije radosno proglaseći, da sasvimtime naše nagnenje za deržavu terstjansku, kadi plemenito i velečestito družtvo slavjansko pravne otačbinske promotriti i osvoiti žudi, iskreno se obderžalo bude.

Uzto valja da Slavjan vierni u svakoj prigodi nepriatelskoj štit svoj i svoju besedu za uznosje narodnosti uzdigne i svjetu i bratji očituje, kako nad svakim dobru životnim samosvojnos narodsku, jedva srčeno probudjeno, tjelom i dušom hraniti i slaviti znade.

Mi ovde nećemo ni spomenuti nezmotranu čobansku jezičinu, skojom oti opogovornici, kano ubjeseni psi, na progonita serna navališe, jere sramota jest sobstvene nahode proterati i ugiditi, kada valjalo bi raztrjebiti i promotriti istinu i pravednos u stvar'ma, koja tuliku važnos za naše dospitje suzderžaju. Mi mislimo da pravica čim plemenitjom slikom prizira, s tim veće bistru svoju jasnos razpruživa.

Zato mi bez svakog osobnog uvriedjenja protivnicih naših utaliandjenih odma člane u rečenoj dobnici ustavljene, prosuditi hoćemo netražeći ikoje stranputje za ulukaviti štivnika nagnutje.

Nemoćni vragulin među ostalim nada knjigom, koju poslanik istočne Istrie uputiše za nadamnožiti podpise na opogovor Lovranske općine — tako besedi:

»Mi se opostavimo vašoj knjizi od Kremiriža, u više odpisah k'nama dospivenoj, s kojom nadiani bismo sakupili podpise za spojnos s Horvatskom, mi se njoj suprotstavimo, kano prikornom obziru za naša dobra i za naša zahtivanja duhovna i stvarevnja«.

Vi dakle odsudiste oprječiti se najpravednijem sredstvu, za izaznati misao i ćutjenje stanovnicih vaše slavjansek zemlje maikine, vi neimate smionos dopustiti, da se na pravim putu izkuša, koliko podpisaonicih zadobiti se bi

moglo, koj njeh vjeru i nagnenje za spoinos s Horvatskom ukazali bi. Vi stime veće izpria zadosti bojazlivos uzročite o zaglave takovog iskušanja, koje nedvoumno suprostivo vašem mnenju izkazalo bi, da puk slavjanski vašem izdaistvu se neklanja.

Zato ota vaša opostavnos nada rečenim iskušanju ne samo nedostojna jest nego i za misao općinsku važnos nikoju osvoiti nemože, jer ako i vaših prijateljah čiata do četiri hiljade podpisaonicih, kako neiskarato proglasište, sabrati oli more biti samo ubilježiti mogli jeste, još mlogo tisuća domorodcah ostaje, koji doista u ničemu vašu preuzetnos i vladoderžnu slipoću djeliti misle, pridobro znavši, da u vrimenah sadašnjih bez uznosja narodnosti neima sriće puka niti u njemu napridovanja duhovnog ni stvorevnog, jere tko u kući svojoj po namjeri ljudskoj radi, ko sužanj za prudnos tudju, više nego za svoju obdeliva. Mnogo prudnie doista za dobro obćinsko bilo bi poslaniku u Kremerižu, koj eto sada stopra pervi put za naše mestne uprave se zbudiše, ona sredstva oznaniti, koja puka Istrianskog od medje trostruke kranjske, horvatske i riečanske izbaviti bi mogla, da mu se puti najbližii za trgovinu i za proskerbljenje svojih potrebah otvore, koji uvik zaprečeni budu, ako

Istria od slavjanskih deržavah raztavljena ostaje.

Pomislite si dakle opogovornici, i pustite, da se o tome sveobna misao po pravici sabere. Ona sama i od vas čestiti se mora.

Nadelje primudrost protivnicih očituje:

»Poznavši u gradu Tersatu sridnju i svudizlaznu moć za naše dobrostanje duševno i tergovačko, za našu korist družtvenu, vladuderžnu i stjedevnu, s ričjom: serce, od kojeg naše žile kerv zadobe, se opostavimo za sada i za uvik i hoćemo, kano do sada bismo; i u dospitje ostati spojeni i zjedineni u svemu i svačemu Terstu uz obzir vladoderžni, zanatelski i voinički, i sljediti z deržavom istrianskom udesa grada Tersta«.

Jerbo nekoliko gospodari brodarski našeg primorja za brodarinu od Terstjanskih tergovcah novca naberu i nekoji od naših mornara na brodima terstjanskim šta dobiju zato u naših žilah, kerv od serca terstjanskog prolažeća, nama život i zdravje i jednaku sriću s Terstom uživati dade! — Nekoji postaše srićni u Carigradu i Odesi, drugi u pulskom a mlogi u Francii, zato valjalo bi da naši puk, koj od ote vriće malo uživa odma s njiovim vladovanjem se spoji, svoju narodnos otrese i onoj koristi se okloni, koja nekoliko od nas dobrohotno podiliše.

Mi pako svu istočnu Istru pitamo, je li ona potribe nje kućevne, zemaljske oli duhovne od Tersta providi i je li i šta od ribarie, od dervja, od ploda zemaljskog, od marve ali od rukotvorstva gdi drugdi, nego u Rieki izvan mestah svoih primorskih, prodaje, je li morske priprave oli zaslužbu u poslu trgovačkom; i izobrazje očioničko od Tersta donosi, oli jel' onde naši stanovnici kamo svakdan u Rieku i z Riekom, hranu zadobe za sebe i za obitelj svoju?! Koje dobrostanje stjedevno oli zanatelsko u nama spojenje s Trstom utemeliše, neka uzoči dosadašnje ubožtvo puka našeg!

Puti trgovački Tersta na dalečem od nas izvedeni jesu; zaslužbe naše s kiriom po moru i po zemlji ridko dosti nama pomažu, jere troški na dugim putu skoro sve sve požderu. Mali broj oniuh, koji većjoj tergovini uzdati se mogu, za dobro puka razširitog i komaj pomisli.

Mi usto nadalje pitamo, jeli tada, kad naše općine županiom riečkom sjedinene budu, i tko opriečiti more, da poslovi trgovački s Terstom, kadi luk slobodan uvik uzderžan bude, sve tako, ko do sada, se oprave?

Onda samo, kada Rieka osvoi drum karlovački, da pratovanje robe od onuda lasnie se doverši, kada grad oti učversti zauzdanje u zakonske pravice tergovačke, kada izvede stavnii

i sigurni luk za brodove — sve nahode, koje vladanje slavjansko narodno pria, nego i koje drugo izveršiti može; tada samo i naše strani istrianske u svakiem dobru napriditi mogle budu; jere vinogradi i polja i dubrave naše pod nebom krasnim ležeće, tuliku korist doniti bi mogle, da svako ubožtvo za uvik iskorenito ostati bi moralo, ako zemlje naše umetno utežati, diecu našu dostojno izobraziti, snagu naših rukah u svakdašnjim poslu z Riekom uviesti i tako z dobitkom uzdiženim i dobrostanje naše družtveno dostignuti mogli budemo. Nadalje opogovornici govore:

»Mi kao mornari brodovanju i postrani kano posiednici tergovini uzdati s našim motrenjem i trudom o dobivanju s istim Terstom usko vezani usiljeni jesmo udrižiti se ne manje jezikom talianskim, ko ilirskim i tribuvati u obveršenju pismenstva jezik talianski kano jedini u nas pismeni, u komu pervoredno i književno odlučeni jesmo, premda ilirski govorimo; opostavljamo se serčeno svakom uvedjenju drugog jezika pismenog za občinsku potribu, i njeg jedinog zaželimo, ko dosada biše uvedenog u svakiem upismovanju sveobnim«.

Mi dakle seljani, građani, težaci, čobani i mornari, koji najveće na našima, oli na riečanskim brodima trudimo, koj sviskupno ilirski govorimo a samo najmanji dio od nas talianski

jezik u tudjini se naučiše. Mi, hoćete, da u otim, po naših ravninah i berdah i u istih mjestah primorskih ni od prostog puka ni u riči razumenim jeziku naše stvari občinske i sveobne dovršimo, hoćete, da po htenju ljudskim mi i odsada usiljeni budemo, protokole i uprave svakoversne i pogodbe pismene podkrižati, bez da nje sami razsuditi bi mogli, klanjajući se tudjim raztomačenju, dočim vladostava slobodna jednaku pravicu osobi i općini u narodnosti pridaše, da pravne svoje raztriebi, i za sebe dopruži, što zakoni gradjanski dopuste; takvu bludnos i izdajstvo nad domovinom vi nepomisliste; nit ikada zahtivati možete, ako vama pravednost i viera sveta u čem samo draga jest! Razumnie bilo bi bolje sakriti taliandjenos vašu i uzočiti, koliko i koji od stanovnicih pod golemom Učkom do mora samu besedu taliansku progovore?

Sramota jest tudjinos ogerliti kada samosvoinos narodna tako krasnom slikom uzdignuše tielo svoje primoćno, da medju drugima slobodnim pucima i njegova snaga i kripos se pregleda.

Protivnici još i sliedeće bjeležu:

»Opostavimo se, da na nikoj način sjedinjeni budemo s Hervatskom gradjanskom oli vojničkom, koja ništa nemanje čestimo, nego da ostati hoćemo, kao pravi i vierni Austrianci

spojeni s Terstom i stranu podpunitu deržave primorske austrianske uzderžati, slobodni od svakog upravljenja talianskog oli horvatskog«.

Doista smionosnu i bezobraznu rič tutu čemerna usta ishitoše. Koji bezuman može sada oporeći, da zakoni u Horvatskoj gradjanski oli vojnički u osebnosti sadašnjoj obstati mogu, i da pridna svezila ikada više gospoditi bude? A jel Horvat ikada nevieran Austrianin biaše, da vi samo s Terstom sjedinjeni ko pravi i vierni Austrianci se proglasite? Vi bezobraznos tuliku imate, naroda onog unižiti, koj pristolje i cielu Austriu oslobodiše?

Istria, Horvatska, Rečka i Dalmatinska, kano sve druge deržave austrianske u slobodi vladostavnoj i jednačinosti vladovanja uživati budu. Do kuda jedan jezik se besedi, do tuda svaki narod medje svoje ustavio bude. Kukavice samo, oli zlobe, ljudskim jezikom u sridnji naroda i otačbine njihove stolovati traže!

Što nazadnje opogovornici kod petim članom zviču, o tom neka gleda poslanik, koji po svojoj vieri i po svom razsudu; a ne po blebetanju nekojih izvolnicih pravne celoga naroda pridočiti i suzderžati mora.

Tutu samo jedno ubilježeno budi, da se na koncu još bolje progleda, koje stranoljublje i koja taliandjenos protivnici naši ujarmiše, to jest: da u opazniku terstjanskom (osservatore

triestino) broj 2-gi opogovor gori rečeni podpisan se naide s imenima utalianđenim, dočim ona u istini korenito slavjanska jesu i isto tako i u naših čobanah se nahode.

U Lovrani 15. sečnja 1849.

Ivan Karst Plocich,
glavar

Frano Cercich,
župnik kanonik

Virgil od Persich

Današnjim jezikom bilo bi ovako:

Na besjedu proglašenu u broju 76 i 77 tršćanskog vraglina (il diavoletto) od 4. i 5. tek. mjeseca.

Ljuti prosvjed tiskan, u rečenom listu proti poznatom pismu lovranske obćine za netalijančenje istarskog naroda, a naravno za spojnost s riečkom županijom, tako je učemerio sveto čuvstvo otačbinsko, da ne možemo mirno i nemarno propustiti bludnosti toga prosvjeda; ali radostno najprije proglasujemo, da smo sa svim tim prikloni i bit ćemo uviek iskreni pokrajini tršćanskoj, gdje plemenito i vele če-

stito slovjensko družtvo želi izpitati i zadobiti domovini pravice.

Uza to valja, da vjeran Slovjen u svakoj neprijateljskoj prigodi uzdigne šiti svoj i besjedu svoju u slavu narodnosti, te svietu i braći očituje, kako znade tielom i dušom braniti i slaviti nad sva dobra životna, samosvojnost narodnu, jedva srčano probuđenu.

Mi ne ćemo ovdje ni spomenuti nesmotrenu i čobansku jezičinu kojom ti propovjednici navališe kao biesni psi na progonjenu srnu, jer je sramota osobne stvari (na druge) protezati i (?), kad bi valjalo raztriebiti i promotriti istinu i pravednost u stvarih toli znamenitih po našu budućnost. Mi mislimo, da pravica čim plemenitijom slikom prizira, tim više razpruživa bistru svoju jasnost.

Zato ćemo, nevriеđajuć ni malo osobno protivnike naše, odmah prosuditi članke tiskane u onoj novini, ne tražeći nikakve stranputice, da si pribavimo naklonost čitateljevu.

Nemoćni vragulin među ostalim ovako govori nad knjigom, koju je poslanik iztočne Istre uputio, da umnoži podpise na protest lovranske obćine.

Prosvjedujemo proti Vašoj knjizi od Kremeriža prispjevšoj nam sa više dopisa, kojom ste nas počastili da bismo sakupljali podpise za spojnost s Hrvatskom; protivimo

jo jse kao griešnoj namjeri za naša dobra i naše potrebe »duhovne i tjelesne«.

Vi se dakle usudiste oprieti najpravednijem načinu, kojim saznati misao i čuvstva vaše slavenske zemlje majčine, vi neimate srdca dopustiti, da se pravim putem izkuša, koliko bi se moglo dobiti podpisatelja, koji bi pokazali svoju vjeru i nagnuće za spojnost s Hrvatskom. Vi već unapred time dosta pokazujete, da se bojite za uspjeh takova pokusa, koj bi bez sumnje proti vašemu mnienju dokazao, da se puk slovjenski ne klanja vašem izdajstvu.

Zato ta vaša protimba proti rečenom pokusu ne samo da je nedostojna, već ne može ni vriednosti kakove imati za javno mnienje; jer ako ste vi i vaših prijatelja četa mogli dobiti do 4000 podpisa, što ste nedokazano proglasili ili možebit samo ubilježili, to ostaje još mnogo tisuća drugih domorodaca, koji doista u ničem ne će da budu preuzeti i politički sliepi, kao vi, znajuć predobro, da u sadanjih vremenih bez štovanja narodnosti ne ima puku sreće nit u njem napredka duševnoga ni tjelesnoga, jer tko u svojoj kući po tuđoj volji radi, više pridjela kao sužanj za tuđu korist nego li za svoju.

Mnogo koristnije bilo bi doista za obće dobro, da je poslanik u Kremerižu, koj se je ovo prvi put uzbudio za našu autonomiju, oznanio one načine, koji bi mogli spasiti istarski puk na tromeđi Kranjske, Hrvatske i Rieke da mu se otvore najbliži putevi za trgovinu i za obskrbu njegovih potreba, a ti će putevi uviek biti zapriečeni, ako Istra ostaje odieljena od ostalih slovjenskih zemalja.

Smirite se dakle prosvjednici i pustite da se o tom sabere po pravici misao svih. Nju samu i vi imate častiti.

Nadalje očituju premudri protivnici:

»U gradu Trstu pripoznajemo središnju i svuda se šireću moć za naše blagostanje duševno i trgovačko, za našu korist družtvenu, političku i gospodarstvenu, riečju: srdce, od kojega naše žile krv dobivaju, te se protivimo za sada i za uviek i hoćemo, kako bijasmo do sada, također u buduće ostati spojeni i sjedinjeni u svem i svačem s gradom Trstom u obziru političkom, obrtnom i vojničkom, te sliediti sa zemljom istrijanskom udes grada Trsta«.

Jer nekoliko brodara našega primorja novca nabere za brodarinu od tršćanskih trgovaca i nekoji naši mornari štogod dobivaju na tršćanskih brodovih, zar zato krv od srdca tršćanskog u naših žilah prolazeća nam daje uživati

život i zdravlje i jednaku sreću s Trstom?! Nekoji stekoše sreću u Carigradu i Odesi drugi u Pulji[1]), a mnogi u Francezkoj, pak bi se dakle na špuk, koj imalo uživa od ote sreće, imao odmah spojiti s njihovom vladom, narodnost svoju otresti i onoj se koristi pokloniti, koju su samo nekoji od nas imali!

Mi pak pitamo svu istočnu Istru, dali ona svoje kućne potrebe, tjelesne i duševne proskrbljuje od Trsta, i dali izvan svojih mjesta primorskih gdje drugdje, nego li u Rieci prodaje išto od ribarije, od drvlja, od ploda zemaljskog, od marve ili od rukotvorstva; da li morske sprave ili zaslužbu u poslu trgovačkom i školsku naobrazbu dobiva od Trsta ili od Rieke, kamo svaki dan zalaze naši stanovnici i hranu dobivaju za se i za svoju obitelj? Kakovo nam je blagostanje u gospodarstvu i obrtu donielo spojenje s Trstom, neka pokaže dosadanje ubožtvo našega puka!

Trgovački putevi grada Trsta izvedeni su daleko od nas; zaslužbe naše s kirijom po moru i po kopnu riedko nam dosta pomažu, jer skoro sve požderu troškovi na dugom putu. Mali broj onih, koji na veliko mogu trgovati jedva i pomisle na dobro svega puka.

1) Napuljsko kraljestvo.

Uza to pitamo nadalje, hoće li tada, kad naše obćine budu sdružene s riečkom županijom, i tko će moći prepriečiti, da se ne bude sve kao do sada trgovalo s Trstom, gdje će uviek biti uzdržana slobodna luka?

Samo onda, kad Rieka trgovački osvoji cestu karlovačku, da se lasnije doprema roba, kada grad otaj bude imao stalnije trgovačke zakone, kada izvede stalniju i sigurniju luku za brodove — sve stvari, koje narodna slovjenska vlada može prije izvršiti, negoli ikoja druga; samo tada će i naše istarske strane moći napredovati u svakom dobru; jer vinogradi i polja i dubrave naše pod krasnim nebom ležeće, mogle bi toliku korist donašati, da bi moralo svako ubožtvo biti za uviek izkorienjeno, kad budemo mogli zemlju si umjetno utežati, djecu dostojno naobraziti, snagu svojih rukuh u svagdanjem poslu s Riekom vezati i tako povećanim dobitkom doći takodjer do blagostanja.

Nadalje govore prosvjednici:

»Mi kao mornari, što brodimo, i posebnici kao trgovci, s istim Trstom uzko vezani u spekulacijah i trudu za dobitkom, usiljeni smo poslužiti se isto tako jezikom talijanskim, kao i ilirskim, i trebati u pismenstvu jezik talijanski kao jedini u nas pismeni, u kom smo privatno i književno naobraženi, premda ilirski govorimo, te se srdačno protivimo svakom uvađanju drugog jezika pismenog za obćinsku potrebu, i onog (t. j. talijanskog) jedino želimo, da bude uveden u svakom javnom pisanju«.

Dakle mi seljani, građani, težaci, čobani i mornari, koji najviše na svojih ili riečkih brodovih trudimo, koji svi ilirski govorimo, a samo najmanji dio naučio se u tuđini talijanski, mi, hoćete, da u tom jeziku, koga ni rieči ne razumiju po naših ravninah i brdih, a prosti puk ni po istih mjestih primorskih, mi da budemo usiljeni zapisnike, naredbe i svakovrstne pismene pogodbe, podkrižati, a da ih sami ne možemo razsuditi, klanjajući se tuđemu tumačenju, dočim je slobodna vlada dala osobi i obćini jednako pravo u pogledu narodnosti, da svoje pravice raztriebi i za se dobije, što građanski zakoni dopuste. Takove bludnosti i izdajstva nad domovinom vi nepomislite, nit možete ikada zahtievati, ako vam je samo u čem draga pravednost i sveta vjera! Razumnije bi bilo, da ste sakrili svoje talijančarenje i dokazali koliko i koji stanovnici pod golemom Učkom do mora progovaraju samo rieč talijansku? Sramota je tuđinstvo ogrliti, kada je narodna samosvojnost tako kras-

nom slikom uzdigla svoje tielo, da se među drugimi slobodnimi puci vidi i njegova snaga i krepost.

Protivnici bilježe još ovo:

»Protivimo se budi kakovom sjedinjenju s Hrvatskom građanskom ili vojničkom, premda ju častimo, nego hoćemo da ostanemo kao pravi i vierni Austrianci spojeni s Trstom, i da uzdržimo cjelovitost podpunu austrijske primorske pokrajine, slobodni od svake uprave talijanske ili hrvatske.«

Tudjer doisto smionostnu i bezobraznu laž izbaciše čemerna usta. Koji bezuman može poreći, da će sadanji osebni zakoni u Hrvatskoj građanskoj ili vojničkoj ostati, i da će prednja svesila ikada više ondje gospoditi? A je li Hrvat ikada nevjeran Austrijanac bio, da se vi proglasujete samo s Trstom sjedinjeni kao pravi i vierni Austrijanci? Vi ste toliko bezobrazni, da ponizujete onaj narod, koji je oslobodio priestolje i cielu Austriju. Istra, Hrvatska, Rieka i Dalmacija, kao sve druge države austrijske uživat će u političkoj slobodi također ravnopravnost. Do kuda se koji jezik govori, do tuda će narod svoje međe utvrditi. Kukavica samo ili zloba traži gospoditi tuđim jezikom usred naroda i njegove otačbine!

Najposlije pod petim člankom prosvjednici viču, neka o tom gleda poslanik, koj po svojoj vjeri i po svom razsudu mora pravo cieloga naroda predočiti i braniti, a ne po blebetanju nekojih izvoljenika.

Tu budi samo jedno ubilježeno, da se na koncu još bolje uvidi, kakovo strančarenje i talijančarenje obuze naše protivnike, a to je, da se u »Osservatore triestino« br. 2 gore rečeni prosvjed nalazi podpisan potalijančenimi imeni, premda su ona u istinu korjenito slovjenska, te se isto takova nahode u naših čobana.

U Lovranu, 15. siečnja 1849.

Ivan Krst. Pločić, s. r. glavar

Frano Cerčić, s. r. župnik kanonik

Virgil od plemena Peršića, s. r.

IX.

Ostavio sam Beršec i dobre u njem prijatelje. To vam je selo visoko na grebenu morskom prema otoku Cresu. Ima liepu crkvu, izvrstne ljude, poštene i marljive hrvatske seljake; ima i plodnu te vrlo dobro obdjelanu dolinicu pod kršnimi golimi bregovi. Bio sam gost Tomažiča K., moćnoga trgovca vinom. Sagradio si je gospodsku palaču. Ima još živa otca, dobra starca i brata, koga ljubi neizmjerno, neimajući poroda od srdca. Na ovu kuću ne pada prokletstvo težačkih žuljeva, kao što pada na tolike druge u Istri. Gledajući sa prozora na durbin ono divno more, ona liepa velika vrata, t. j. prolaz među Istrom i Cresom i brze lađe što morem plove, čudne me misli obuzeše Nedaleko od kraja plovio je brod i došao naporedo mjesta, digao je zastave. Prijatelj me upozori, da iz jedne kuće u Beršacu lepršа stara zastava. Pozdravljaju se tako dolazeći muž i žena gospodarica s djecom, koja ga mučno izgleda i bogu hvali, da se vraća.

Beršec dieli iztočnu Istru od one preko Učke. S ove strane marljiviji narod, življi prohod i uviek more pred očima; s one strane mrtvije, laganije. Ostavio sam Beršec i došao u Plomin. To vam je stara Flanona na kraj dugog zaljeva u pustoj okolici. Dok je onaj obronak Učke bio bolje obrašten, izvažalo se iz Plomina u Mletke dosta drvo. Tu već vidite bolje sačuvanu starinsku ložu (loggia comunale) t. j. obćinsku viećnicu: triem na stupovih, narešen raznimi grbovi. Stanovničtvo je većinom talijansko u samom gradiću, al pod istu obćinu ima više hrvatskih sela. Obaziruć se amo tamo, kao onaj, koj traži nešto izgubljena, pogledao sam i kamenje uz cestu, malo niže pošte. Tu ćete naći uzidan za ugao ceste hrvatski jedan spomenik pisan glagolicom. Al ga je već davno u knjige pobrala marljiva hrvatska ruka. Našao sam ga ubilježena u Kukuljevićevih »Acta Croatica«. Od onda praštam mnogu političku našim otcem domovine, u nadi, da će mlađi u svem pokročiti, kao što su stariji u sabiranju svega, što može osvietlati poviest narodnu.

Pošta je na cesti malo povrh gradića. Tu stadoh i naručih si objed u bližnjoj krčmici. Krčma bijaše do nedavno u Istri vrlo riedka stvar. Za naša je sela valjalo, što Vitezović kaže:

»Po celom orsagu cimera nevidiš
Kamo god prideš, prijatelja najdeš.«

Neznam baš jesam li dobro kazao, al bit će reko od prilike tako. Tko bi za svaki citat išao auktora tražiti!

Na pošti opazih starikova gospodina. Čudna su gospoda po manjih mjestih. Čedno se odievaju i hrane; poznaš ih najbolje po tom, da im je odielo krojeno na obilno, i obično su bradati; pa tko je naučan zapoviedati, tomu odmah vidiš na licu, kao i koji nezna, nego slušati.

Poče me starac pitati kuda idem, odkuda sam, gdje sam škole učio. Ja hrvatski, on talijanski; on talijanski, ja hrvatski. Pozva me poslije objeda k sebi. Dođoh. Ponudi mi grožđa, kruha, vina, te stade o koječem govoriti, a najviše me žali, da sam hrvatske škole učio. Težko vam ti ljudi pojme, da se dobro dade hrvatski o svem govoriti. Tek onda se je nekoliko udobrovoljio, kad sam i ja počeo talijanski govoriti i to što sam bolje mogao. Pitao me znam li njemački? Znam nešto malo, al ću gledati da se po velikih školah malo bolje izučim. Razstadosmo se skoro prijatelji, dosad nikad neviđeni. Ja sam ga uvjeravao, da ćemo mi s poštenimi Talijani živiti kao braća, a on mi je priznao, da je liepo čuti, kad se

hrvatski govori, da mu je milo, što je doznao, da se u hrvatskih školah i talijanski uči, gdje treba, i vrlo je stao hvaliti Hrvate, što imaju sveučilište. »Ali, kaže, to vam je dan današnji već sve ništa. Zle su godine, pak neima ni seljak ni gospodin. S Bogom gospodine, nemojte nam šćave buniti, jer su i tako zlovoljni rad slabih godina, pak bi vas mogli krivo razumjeti.«

Ja odvratih, da ne ćemo rušiti, nego popravljati i oprostih se s njih zadovoljan.

A sad vam evo mali primjer, kojim duhom diše podestarija (poglavarstvo) gradića Plomina:

Za vrieme prošlih izbora ove godine dobila je jedna podobćina, dakako hrvatska, te podestarije sliedeći talijanski proglas pod br. 510: Ex offo esento dal porto posta — službeno, prosto od poštarine.

»Istrani izbornici«

Obći sastanak odaslanika iz obćina i gradova, držan ovdje dne 13. o. mj. predložio vam je svoje kandidate za buduće političke izbore.

Iza toga predložilo vam je od druge strane druge kandidature: borba bit će dakle ozbiljna.

Među novimi kandidati, što su vam predloženi, ima ih nekoliko, što nisu Istrijanci ni po rodu, ni po imetku, ni po zanatu ili obrtu

kojem, ni po ćudi, ni po jeziku kojim govore. (Risum teneatis. Tu misli Vitezića i Klodića). Tko ih je predložio? Tuđinci. A što će reći te kandidature? Da je Istra zemlja neuke čeljadi, da nijedan rođen Istran nije vriedan primiti poslanstva.

Tako govore vam ova tuđa čeljad, koja ljubi sebe ne vas, koja traži svoju korist, a ne vašu.

Pa hoćete li vi, izbornici! mirne duše trpiti tu krvavu porugu, koju vam nanieše, i kojoj neima slične u nijednoj drugoj zemlji austrijske carevine?

Oh, nereklo se nikad o vas, da je tako.

Izbornici Istrani! malo vas još dana dieli od izbora zastupnika. Primite dakle srdačno, složno i ujedinjeno izborni mejdan, koj vam se nudi, glasujuć skupno za vaše kandidate.

Spasite čast Istre, to je i vaša čast.

Poreč, 27. lipnja 1879.

Mnogi (?) istarski izbornici.

Iztočna Istra zbilja je primila mejdan, stala na biljegu i predobila sjajno porečku kovačnicu, tako dao joj je, ufamo se, za uviek volja prošla, hrvatskim seljakom u tuđem jeziku tumačiti čast Istre.

X.

Sjedio sam kod kuće u maloj sobici. Bijahu praznici. To će reći: u našem je selu na nekoliko vremena universal genie. Ja moram znati koliko biljega na što ide, kako se zajam dobije, pogodba, koju ja učinim ne treba sudbene ni bilježničke potvrde, bilo o čemu drago; ja moram znati, koliko muž i žena smiju zaženiti imetka u ženitbenih pismih, kojim će načinom Ivan Marku najtvrđe zapeti pravdu, što je dobro proti grizu i bodcu, što će Turčin bez Bosne, je li merčin (geometar) pravo njive izmjerio — jednom rieči sve moram znati, jer sam tolike škole izučio i sve to me pitaju, jedan ovo, drugi ono. Sreća da ne pišem ružno. Jer to je našim seljakom najbolji dokaz da li se tko dobro uči. Ako liepo piše »kako da bi repu rezao« onda je mudra glava. Naravski, da ih najviše k meni dolazi po kiši, jer su po liepu vremenu kojekako zabavljeni. Onda jao si ga momu podu, jer će po koji seljanin u svojoj dobrodućnosti preskočiti krpu

ili slamnati kolač pred vratima, da ga ne zamaže, a pod je valjda zato, da po njemu hodiš. Vi koji ste uviek isti, po kiši suhi, po suncu u hladu, po zimi u toplu, pak čitate idile i zavidate seljački život, kako biste tek onda pjevali, kad biste izkusili bit pastiri, pak se potucati po cieli dan sa životinjom, pak do kože prokisnuti, glada opariti, žeđe se natrpiti, kako bi vas prošla volja! Poezija života je u borbi, a ne u vječnu uživanju, zato i plačete za pastirskim idilami!

Bijaše krasan jesenski dan. Sjedio sam u sobici i baš promišljao, kako je našemu jadnomu seljaku riedko Božić. Kaže se: nije svaki petak Božić. Da bi mogao biti! Koliko pjesama više, koliko veselih razgovora, koliko zabava seljanovoj duši! Jako prepiranje pod kućom pomuti mi ta razmišljanja. Stadoh za prozor da neviđen slušam.

— Nije moguće! Vi ste vezar pasja vjera. Htjeo bi nas žedne preko vode prepeljati. Hod' s Bogom ne muti svieta! Tako govorahu svaki po jednu izreku četiri moja domorodca, a med njima mlad vezar (drotar, Slovak). Nešto im je reko, čega mu nisu vjerovali.

Vezar ih uvjeravaše poluhrvatskim govorom:

— Ja, dragi moji ludi, ale verujete, ale neverujete, to mene svejedno. Jurič (to mu je

ime) bude svoju litru pil svejedno, ale je cesarova hiža vu Beču bela ale černa.

Onda će družba:

— Al dragi moj čovječe, dajte si dopovjedati. Po boga mi smo tužni kmeti, ciganija, kadgod moramo i priesno jesti, pak još gledamo da si bar iz vana pobielimo kuću i dvor; a cesarovi dvori da nisu pobieljeni! To vi komu drugomu zabijte u glavu!

Onda drotar:

— No ja se ne bum pravdal s vami. Ja govorim co tako je. Ale vi neverujete, hodite pitat vašego feštera ale plovana, ale ovde gore študenta, pak ako je cesarova hiža iz vena pobelena, platim svakomu litru vina. Za znutre ne govorim, začo ja nisem bil nemu lonce vezat.

Još se jedan pridruži k toj zanimivoj razpravi. Odbiv nekoliko dimova iz debele lule, i kad je razumio o što se prepiru, javi se i on:

— Ej ljudi, čovjek je prošao svieta, pak znade kako je. A to bi moglo i biti. Ja ću vam odmah priliku kazati. Vi ste, kume Andre, bili bar jednom u Zagrebu, kad smo ono išli pod Markovića duge ciepati.

Andrija će na to:

— Bio sam, bio. Ta nije više onakove zime, ni onakova trgovca. Mučili smo se, al nam se

je i poznalo. Ja sam ono proljeće dognao par volova iz Karlovca.

— Nu pak jur ste vidili u Zagrebu crkvu svetoga kralja! Govore, da ju sva kraljevstva naokolo neimaju onakove, nego što je jedna u Beču.

— Jest po moju dušu, kume Jakove, znam što ćete reći; pak vam je ljudi moji, poštuj Bog sveto mjesto, ta crkva izvana kao štala. Niti je pravo na njoj melte, nit je pobieljena. Grdo, no grdo — pak Bog!

Drotar se oglasi:

— O! a čo sam ja, ludi, govoril? Kad je crekov takova, vala da more i cesarov dvor iz vena biti nepobelen!

— Jest čovječe, jest! nezamjerite; mi smo kao ptice u kavezu, pak ako čovjek jednom i vidi štogod, neide za tim, da bi druga prilika mogla biti onakova.

— Ja, ni Tomaš neveroval, dokle ni Kristušu prst zabol vu rani, al ga zato popi i denes spominju...

Seljaci pridigoše malo klobuke na rieč »Kristuš«. Činila im se neumjestna ta šala.

Vezar znade i takove sprave razpravljati i zajedno vezati, što mu koja gospodarica donese. Kad je svršio dođe k nam piti pol litre, pak još pol i još pol. Spravlja se dalje. Krčmar ga

pita, zašto još nepije, ta davno ga ne bijaše u krčmi.

— Moram šparati, odgovori vezar.

— Za koga, valjda da se ne misliš još ženiti, pita ga krčmar.

— A to ne! nego mi je pajdaš vu špitalu va Reki. Jeste poznali onega mladoga Juriča, koj se zove kak i ja?

— Kako ga ne bi poznali, jur je ovdje s tobom pio, pak što mu je siromahu? Malo je zadirljivac u vinu, al je dobar mladić, kad nije vinen.

— O dober, dober! Stukol sem ga siromaha. To vam je bilo ovako: Bili smo vu D... na sajmu i oba smo se dobro napili, al on još bole od mene. Onda počel meni kleti otca i majku i sve, da začo se ja zovem Jurič, baš kak on. Ja mu nisom rekol drugo, nego da naj ide popa pitat, a to nemu bilo žal i dobro me je mahnul s palicom. Da ne bude sramoti od sveta, ja sem ga dobro stukol i moral je iti vu špital, ale mu je već bole i rekol je, da on bil pijan, da ne zna gdo mu ih je nadelil. No vidite zato šparam; bum ja za nega platil, kad smo dobri pajdaši i grdo mi se vidi tako klatit samemu po svetu.

Jurić naravna torbu, uzme štap, pozdravi mamicu, uvjerava da će još doći i rukuje se s krčmarom. Krčmaru je žao, što je Jurić II. u

bolnici, jer bi danas ovdje koju litru više iztrusili. Vezar ide cestom pjevajuć žaloban nekakov napev. Doći će opeta, kad već cielo selo bude znalo njegove zgode, te će ga mladost našega sela zapitkivati: koliko stoji dobro izlemati pajdaša? A on će se nasmjehnuti i prolaziti pred kućami vičuć: Lonce vezat, padele veza.....o....ot!

XI.

Da vam kažem i štogod zemljopisa ciele Istre! Ja znam, da je sviet već sit debelih knjižurina i duboke študije, t. j. tupljenja mozga. A otupili bi ga nedvojbeno, da Istru učite po najboljem dosada djelu, po geografiji prof. Benussia. U njega ćete naći gradića sa dvie tri tisuće stanovnika, a kada tamo, tek ih ima dvie tri stotine. Ostalo je razštrkano po bližnjem polju. Tako se, vidite, grade Talijani.

Zapadna Istra ima mnogo više gradova, nego li iztočna. Tomu su razni razlozi. Jedno što se je od Italije uviek više trgovalo i prometalo na onu stranu, drugo što je morska obala na zapadu mnogo položitija nego na iztoku, treće što je na zapadu bolja zemlja, te je moglo više svieta razsijati se po onom kraju; napokon znamo kako je prosvjeta kročila po zemlji; u Istru je došla od starih Grka južne Italije, a kasnije od Rimljana. Istra, reko bi, da je hystheria + skradnja zemlja; Pula = pyle, limsko blato, canal di Leme = limen

Pak još ako se spomene, da su Mletci vjekove gospodovali Istrom, to se znade, da im je priličnije bilo tamo se jačati ,nego li u iztočnoj Istri. Redom od Trsta na zapdnoj obali nađeš starodavne Milje (Muggia), negda takmicu ponosnoga danas Trsta; tamo su znamenite dilje (škver), tamo Shudhoffi rade i velike oklopnjače. Divna li je miljska Draga (valle di Muggia)! Koliko puta sam šećuć od Trsta pram Skednjû zabljeno gledao u ono sinje more, na one zelene brežuljke, koji ti bude uspomenu znamenitoga boja pomorskoga među Ljudevitom velikim i Mlečići. Dalje je K o p a r (Capodistria) sa talijanskom gimnazijom, velikom tamnicom i solinami, pak I s o l a sa svojim župnikom Zamarinom, koj se je znao ljuto prepirati sa tobožnjimi liberalci u Poreču; onda je Piran s veličanstvenom crkvom i jakimi solinami; onda U m a g, manji gradić sa dobroćudnim pučanstvom; niže njega je Novigrad na moru C i t t a n u o v a; a između obijuh na liepu rtu stoji benediktinski samostan Dalja (Daila), mislim zadužbina markiza Grisoni. Pak je P o r e č (Parenzo), za sada sjedište zemaljskog odbora (Giunta provinciale dell' Istria), sielo biskupije, sa crkvom iz rimske dobe. Pred Porečom zelene se na moru krasni otočići. Jedan je markiza Polesini, koga narod pozna samo pod imenom Kamalić. Niže

Poreča je starodavni Rovinj sa liepom lukom, tvornicom duhana i tračkom željeznice od Kanfanara, kud prolazi ona iz Divače u Pulu. Kažu, da Rovinj dolazi od Rubinium, što su tamo ili blizu bile tvornice, koje su negda pripravljale crvenilo od koriena: rubia tinctorum. Okolo grada sve sama maslina i vrlo razložno gojena. Čudan je govor Rovinjaca, kao da su se negdje iz Kalabrije onamo naselili. Čuo sam prosta mornara, koj se je kao srdio, što u Poreču sjedi njihova crkvena glava: il vescovo Schiavo (hrvatski biskup). Mislio je Jurja Dobrilu, sada tršćanskoga biskupa, koj je složio u Istri toli obljubljenu pobožnu knjigu: Otče budi volja tvoja. Napokon je na moru P u l a, znamenit grad jur za rimske dobe, od koje ima i mnogo ostanaka; a znamenita je Pula i danas sa svojimi ratnimi arsenali i lukom. Drugdje možete na tanko čitati opis toga grada; ja spominjem samo, da ga se jedan dio zove Croazia, što mnogo našega svieta stanuje ovdje. Taj je kraj, što Niemci vele: Arbeiterviertel. Kad bi se vlada htjela posve pobrinuti za Hrvate, uzdržavala bi im tamo pučku školu hrvatsku, kako i žele. Ako vam još spomenem, da je u Puli opeta nekakva slavjanska čitaonica, da je sve častničtvo na moru rođen ili odgojen Niemac, da su građani tvrdi Talijani, da ima mnogo okolnih hrvatskih sela pod onom

obćinom, te bi vremenom mogli Talijanom i dodijati, ako vam sve to spomenem onda znate, da baš nijedan narod tu nije gospodar i najbolje je da rečemo: Pula je grad austrijanske narodnosti. Narod dolnje Istre priča, da je u Divići (rimskom amfiteatru) Marko Kraljević, te ga ondje vile dvore, dok ne dođe doba, da se opeta pokaže. O tom je »Vienac« jur pisao. — Na iztočnoj je strani Labin (Albona), nije na moru; Labinska je luka Rabac na raškom zaljevu. Labin je sielo mnogih velikih posjednika i zanatnika. Tu se je rodio znameniti Vlašić-Franković (Flaccus Illiricus); taj grad spominje često narodna pjesma. U blizini su Rotschlidove Korpanske rude smeđega ugljena. Plomin sam već spomenuo. Pazin (Pisino) opisat ću posebice. Motovun (Montona) može se metnuti u isti red s Labinom. Položaj mu je veličanstveni vrh motovunskoga luga. Tako se zove hrastova državna šuma i ravnice, kuda teče Mirna voda (Quieto). Mlečići su ju očuvali za posljednje i najbliže utočište, gdje su našli dobru građu za svoje galije. Tamo je nastanjen odvjetnik Suran, seljački sin, rodom iz Supetra u Šumi (San Pietro delle Selve). Prem postariji čovjek i odgojen pod sjenom Michelangelove kupule, nikad nije zatajio svoga roda, prem je ondje jedinac. Evala mu!

— Još mi je od gradića spomenuti Bulje (Buje) i Buzet (Pinguente). Bulje su liep gradić na priličnoj visini od mora između Pirana i Cittanuove. Sviet je bogat, jer je zemlja onuda vrlo plodna. Buzet (u razvodu istrijanskom Plzet) prispod. Plzen českí) je neznatan sada gradić pod čičkim gorjem. Znamenit bijaše za vrieme mletačkog gospodstva. Mnogo važnih listina ima tamošnja pismohrana. Sabor porečki htjeo je, da se u Poreč prenese i da se čuva kao poseban odjel. Prijatelj mi je kazivao, da je vidio među starinskimi pismi i glagolskih t. j. hrvatskih. U jednoj se neki vojvoda Parapat (ime to još živе u Istri) ljuto tuži na mletačku gospodu, što su ga prevarila. On je za nje krv lio sa svojimi ljudi (valjda u Dalmaciji), te mu obećaše liepih zemalja, a kada je došao u Istru, ništa! Možda je to sve, što ćemo iz onoga arkiva doznati. Koliko se je naših mučnih spomenika spalilo, nešto od neznanja, nešto od zlobe!

Recimo, da je to sve, što spomenuh, talijansko, za nas tuđe! A što onda imamo mi u Istri?

Ravna polja i zelene luge
I starinske nošnje i navade
I hrvatski jezik i rodnost!

Kazuju da su Turci poslušali sliepca, kako uz gusle pjeva, da će raja ustati i Turke protjerati. More rajo, što to kazuješ? — E Turci ovako je pisma! A na to će Turčin: Vami pisma, nami zemlja! Tako bi i meni tkogod mogao reći, al su se i Turci u računu prevarili.

Dok si očuvao posebne običaje, misli, jezik, tradicije, dotle imaš narod, koj se u sretnijih danih može opeta širiti i gospoditi. Kad Rovinjac hoće da pođe pol ure od grada, kažè da ide in Schiavonia t. j. u Hrvate; a seljanin izpred vrati Rovinja, kaže da ide u Latine. Tu se križaju dva velika svieta: latinski i slovinski; al mjesto u gradovih boj da bijemo, dieli se mejdan na hrvatskih poljanah Istre

Hoćemo li očuvati poljane? Hoćemo li u gradove prodrieti! To Bog znade, al bogme ni naši mudrijaši nisu preveć mudri, ako ne uviđaju, da je ondje predstraža hrvatske narodnosti i da Istra hrvatskimi misli zadojena ne može nikakve brige zadavati vladajućoj kući, koja kraljuje i ostalim Hrvatom.

Ono što su negda zvali a g e r, a Talijani zovu c a m p a g n a (polje) pojedinih ograđenih sela ili pravih gradova, to sve ima naše pleme. Ali mi ager polensis, montonensis itd. ne zovemo i polje puljsko, motovunsko itd., nego se običnije tvori ime sa dočetkom »ščina«. Tako imamo Kastavščinu, Labinščinu, Lovranščinu, Pazinščinu, Buzeščinu, Puljščinu, Motovunščinu itd., a to znamenuje okolicu grada Kastva, Lovrana, Labina, Pazina, Buzeta, Pule, Motovuna itd. Te su okolice velike, i odkad su obćine zaokružili, obično čine jednu skupnu, ili kako ih nazvaše mjestnu obćinu. Tako Pazin, Buzet i Kastav čine vrlo velike obćine sa 15—20.000 duša. Moguće da su Talijani i tu računali na korist svoje narodnosti, al se prevariše u računu, a gdje se još nisu, mogu se lahko. Uzmite da se okoličani pazinski i buzetski probude i osvieste bolje nego do sad; to će onda biti čisto hrvatske obćine. Tako su se u Puljskoj okolici seljani počeli miešati, te nije mučno, da danas sutra budu upravo oni odlučivali u obćinskom zastupstvu, jer građani austrijanske stranke ne miešaju se rado u te obćinske posle, a onda smo po prilici jednaki.

I puk ima svoju osebnu geografiju. Oni od iztočne strane Istre obično se ni ne priznavaju za Istrane. To je volovski i novogradski sudbeni kotar. Njim je »Istran« onaj preko Učke. Zato imaju i poslovicu: istina je istina, da je za Učkun Istrija. Oni iz sudbenih kotara Pazina i Labina zovu dolnju i zapadnu Istru B e n e č i j a, a stanovnici Benečije nje zovu Bezjaci, zemlju im B e z j a č i j a, često K r a-

ljevina. Okolo Buzeta su Fučki, a dalje pram Trstu i Kopru Šavrini. Nekoji hoće, da Savrino dolazi od subocrino. To bi znamenovalo stanovnika pod Okrom, kako se ono gorje naziva. Ja bih reko (i drugi misle) da rie čdolazi od sovranino t. j. podložnik carev (sovrano), kao što su drugi bili podložnici mletački, dok su ti cara služili.

Zanimivo je to da gornja i srednja Istra vladara naziva cesar, a dolnja kralj; nego nasljedniku priestolja obično svi kažu kraljić. I kraljica reku češće nego cesarica. U gornjoj Istri imaju vjeru, da je samo jedan pravi cesar na svietu, a to je »naš«. Drugi su si prisvojili to ime.

Otoke obično nazivaju škol j. I Talijani kažu scoglio (manji otok). Nego kako mi govorimo i skala (klisura), još se pravo ne zna čija je ta rieč.

XII.

Istarski Hrvati čitaju mnogo svoj pučki list. Zove se »Naša Sloga«. Štampa se u Trstu dvaput na mjesec. Ovo joj je jedanaesta godina. Sretno je bila zamišljena i svaka hvala ide one ljude, koji se od početka do danas neumorno trude za taj list, radeć kao pravi svećenici u vinogradu gospodnjem. Toliko je »Sloga« obljubljena u puku, da ona znamenuje u nekih mjestih budi koju novinu. Reku negdje na pr.: Jedna talijanska sloga da o nas piše tako i tako. Obično ima u listu i razgovor među dva seljaka, koji su naslikani. Jurina je navadno malo priprostiji, a Franina pametniji. Mnoge šale, jer o mjestnih stvarih, i čisto čakavski pisane, ne mogu se vas ovdje toliko dojmiti, ali u puku mnogo čine. Osobito se rado čitaju taj razgovor i onda dopisi iz raznih mjesta. Ali nije svim milo, da je što iz njihova sela u novinah, ma bila i dobra stvar. Odučio se je puk svoje sprave posve slobodno razpravljati (a negdje ih nije nikad

ni razpravljao), pak mu se to čudno čini, da je selo došlo »va gazzetteh.[1])

Jednom sam ja nešto iz svoga zavičaja dopisao u »Slogu«, i bio sam kod kuće, kad se je čitalo. Nekim je bilo drago, al je jedan bome primietio, da bi on zaušnicu dao onomu, koj to piše, kad bi ga znao. »Što treba da cieli sviet zna za naše posle, za naše jade i nevolje.«.

Kada koji što zla učini ili se ogrieši o stvar obćinsku, mnogi računaju, kako će ga zadjeti prst božji. »Vidjet ćete ljudi, da će se još Franina i Jurina o njem pogovarati.«

Moj pokojni znanac tužio mi se je, kako ga je jednom strah bilo, da će ga staviti »va gazzette«. Sinko moj, govoraše, to ti je bilo ovako: Imali smo ići u Kranjsku po volove. Bio sam samotret. Dođemo na sveti Petar, da ćemo željeznicom na Rak. Naručimo si objed, prekrižimo se i stanemo jesti. Na to donese nesreća nekoga Metaljca, Bog mu se duši smiluj, ti ga nisi poznao, i priloži se k nam. Novca je bilo da bi tako danas, mi smo jeli i pili po priliki, kao svaki čovjek, kad je u tuđem svietu; ne treba sve oblizati do zadnje košćice,

[1]) Gazzetta zvaše se u Mletcih mali novac, za koji su kupovali prve novine, odtud ime i novini.

ni ljudem pokazat, kako da nisi od Božića mesa jeo. Ali ti Kranjac udrę na nas, da smo babe, da te jedi, ni toga pila nije ni za dvoje djece, da kakovi smo mi trgovci i Bog si ga znaj što ne. Malo smo se zasramili i zvali smo pečenje i vina, pak vina i pečenje. Sinak moj, tako me Bog spasi, pojeli smo cieloga janjca i popili kakovih dvadesetak vrčeva, pak u lokandi (gostioni)! Meni je obraz gorio od srama i nije mi bilo do novca, koliko mi je bilo, da nas koji vrag ne stavi »va gazzette«. Vidiš malo kamo čovjek dođe, kad se s nesrećom spravi! — Po tom možete suditi, kako je u puku onomu čovjeku, koga zbilja za zlu stvar stave u novine! Dođe prošle godine u štampariju naše »Sloge« t. j. sinovi Amati u Trstu čovjek prilično odjeven, plećat, garava lica. Poznaš ga, da je mornar. Pita za urednika. Urednik je slagar za hrvatski jezik. Došljak moli liepo, da bi mu se kako pokrila ona sramota, što mu je »Sloga« u posljednjem broju nanesla. Htjelo se je mnogo, dok je iskreno izpoviedio, da već više godina ljubaka sa N. N., te bi je rado oženio. Ali mu je bruka i sramota, što je »Sloga« štampala pjesmu, kako mu se cielo selo ruga i kako ga N. N. neće za dragoga. Jedva ga je štampar uvjerio, da su te pjesme sabrane pred mnogo godina, i da je to puki slučaj, što pjesma pjeva njega i lju-

bovcu. I da se posve umiri, bio je u dojdućem broju svečani dementi te umišljene uvrede.

Sada ću vam po istini izkazati koliko komada toga lista ide na koju poštu u Istri i na kvarnarskih otocih:

Labin (Albona)	6	kom.
Tinjan (Antignana)	50	„
Barbara	13	„
Boljun (Bogliuno)	13	„
Baška (Bescanuova)	18	„
Bulje (Buje)	6	„
Beršec	6	„
Kanfanar (Canfanaro)	14	„
Kopar (Capodistria)	12	„
Omišalj (Castelmuschio)	6	„
Podgrad (Castelnuovo am Karste)	28	„
Kastav (Castua)	54	„
Cres (Cherso)	13	„
Keršan (Chersano)	8	„
Vodnjan (Dignano)	26	„
Dobrinj (Dobrigno)	8	„
Draguć (Dragucchio)	1	„
Dolina	2	„
Kozina (Cosina)	1	„
Dolenjavas	1	„
Plomin (Fianona)	1	„
Frančići (Kastavšćina)	23	„
Gradišće (Gallignana)	6	„

Žminj (Gimino)	51	„
Jelšane	19	„
Lovran	14	„
Lošinj (Lussinpiccolo)	11	„
Lovreč (S. Lorenzo?)	1	„
Lanišće	2	„
Malinska	18	„
Motovun (Montona)	19	„
Mošćenice	13	„
Materia (na Krasu)	27	„
Mumjan (Mumiano)	1	„
Nerezine	1	„
Osor (Ossero)	18	„
Poreč (Parenzo)	28	„
Pičan (Pedena)	23	„
Permani (Kastav)	3	„
Buzet (Pinguente)	11	„
Pazin (Pisino)	102	„
Pula (Pola)	56	„
Oprtlje (Portole)	10	„
Pomnjan (Paugnano)	1	„
Roč (Rozzo)	7	„
Sv. Matej (Kastavšćina)	39	„
Sv.. Lovreč (Pasenatico?)	2	„
Trst (Trieste)	45	„
Tar (Torre kod Poreča)	1	„
Vrbnik (Verbenico)	17	„
Krk (Veglia grad)	46	„
Volosko	13	„

Vrana	10	„
Rovinjsko selo (Villa di Rovigno)	15	„
Višnjan (Visignano)	10	„
Vodice	3	„
Crnivrh (Verceneglio)	1	„
Vižinada	17	„
Svega dakle	1033	kom.

Nešto preko tisuće iztisaka ide u druge zemlje, kuda stanuju Hrvati: najviše u primorje hrvatsko i dalmatinsko, zatim u južnu Ugarsku, provincial i Srbiju.

Tko je voljan osobite študije, neka uzme u ruku zemljopis Istre, pak neka gleda, kako je kuda. Ja samo oznanjujem taj veseli učin, al dodajem i to, da bi se puk i druguda priljubio knjizi, kad bi se knjige priljubile njemu.

Mi smo možda jedini narod Europe, koji možemo do slova jednako pisati na daljini, kakova je od Trsta do Zemuna, al još danas ne znamo zato. Nego nismo svemu ni mi krivi. Paziti život naroda i njegove potrebe i ćud i način govora; to nas još nisu naučile ni škole, ni najviši znanstveni zavodi. Da je na moju, više bi mladića domovinom prošlo i zadnju njezinu grudu u srdcu sobom poneslo, kudgod pođu, na kakov god se posao bace. Vi što odgajate buduće svjetlonoše svoga naroda, da li ih kada i na to napućujete?

XIII.

Istra vam je mozaik narodnosti, ako ćete sve podrobno podieliti; ali samo dva su kamena još žive brsti; drugo je bliedo i prelieva se u boju onih dvaju. Glavna su plemena hrvatsko i talijansko. Jedno i drugo dieli se u više grana. Hrvati imaju mnogo različnih nošnja i različnog izgovora; to ne samo zato, što je podneblje po planinah oštro, a u ravnici blago, nego i radi toga, što je hrvatska ćud mnogo tuđega pohrvatila. Ako danas nađete hrvatskih pučana u Istri, koji se zovu Bottegaro, Morosin, Ferranda, itd., nije Vam težko vjerovati, da nekada nisu bili Hrvati.

Dakle dva glavna plemena i za nas Talijani, za Talijane: schiavi, Slovjeni, Hrvati. Razmotrimo ih pod sitnozor i to, ne kako mnogi čine, samo naše pleme, pak tolike narode stvaraju, nego i druge t. j. Talijane. Oni su zatvoreni po gradovih, gdjegdje i u vrlo malenih gradićih, bolje rekuć selih. Nešto pravih seljaka imade u okolici Pirana i na obali između

Poreča i Pule. Pirani zovu te svoje vanjšćake »pattlani« — polani — poljani. Oni su dobri Austrijanci i čisti demokrati, te se od srdca veseljahu, kako moraju i gospoda pod pušku, kad je Austrija vojsku digla, da provali u Bosnu. Ejihovi konti (gospoda)ne uživaju baš velikih simpatija. Talijani nisu svi jednoga koriena. Kopranin, Rovinjac i Vodnjanac (Dignano) mnogo se više razlikuju u govoru, nego li Hrvat sa čičkih brdina od onoga okolo Pule, jer su se ti Talijani naselili u razno doba. Mnogi su čisti Mlečići (Kopar, Umag itd.), mnogi su valjda starosjedioci, osobito stanovnici Vodnjana (Dignano) i Valle. To i naš puk uviđa Vozio sam se iz Trsta s čovjekom, koj trguje volovi. On mi se hvalio, kako dobro znade talijanski, jer mora često u gradove, ali kaže u Vodnjanu ih nerazumije pravo: »Znaju gospud, ti hudići prav po španjsko govorijo, ja prav po španjsko per moj duš«.

Pribrojimo ad conservadam rei memoriam i Rumunje istarske k tomu plemenu. Rumunji (Vlahi, Vlasi, Čiči kako jih naš puk zove) još govore tim jezikom samo na dvih mjestih: na čičkoj visini u Žejanah (Coloniae Sejanae?) i izpod Učke u Šušnjevici. Ali samo među sobom još govore rumunjski; inače su se posve pohrvatili, pače sad imaju posljednji i školu hrvatsku. Žejanci su ugljenari, te dolaze na Rieku vikat »ugljevja ej« a u Trst »carbuni, carbuni«. Daroviti su ljudi, lasno nauče jezike. Po licu im vidiš, da su latinska pasmina. Ja sam ih često slušao govoriti, zanimivo je to. Sve čavrljaju čiri, čari, pak na jedanput reku: pasja vira ili drugu koju kletvu. Dakle od nas su se naučili i kleti i Boga moliti. Oni od Šušnjevice živu većinom gojeć kokoši i purane, te prodavajuć ih u obližnje gradove. Njihove su žene vrlo liepe i krepke. Na Rieci i u Trstu mnoge doje gospodsku djecu, kojim mamice ne smažu materinjega mlieka; i to vam je u njih vrst zanata. Gizdave su, rado se liepo nose i sladko govore; a znajuć, da mamice u njih ljube svoju djecu, svega si priušće. Ne daj Bože, da bi bajla (dojilja) bila gladna ili žedna. Ne zamjerite, da vam još nešto kažem. Kako je dojenje tim ženam zanat, to one na riedko imaju djece, pak si inače pomognu. Uzmu naime iz Trsta po koga nahoda, plod nesretne ljubavi ili tajnoga grieha, pak mu daju domovinu, roditelje, drugove; zaplemene ga, takva sirota koj bi se po naravskom toku stvari, možda bio vozio u zlaćenih kočijah, mora da puriće pase i rumunjsku krv mladi u Šušnjevici. Hvala Bogu, netko mora da i to snosi! Sada recimo koju o Hrvatih.

Ako ćeš dobro dieliti, tri su grane Hrvata u Istri. Ja ne mislim tu čisto naše pleme, jer

kroz tolike viekove i po tolikih tuđih ostancih u našoj zemlji, mnogo se je toga u Hrvate pretočilo; ali tri glavna obilježja narodnosti ostadoše: povrh Kastva na Trst, pak preko Buzešćine do nad Piran k a j k a v c i; izpod njih do pod Žminj cielom širinom Istre č a k a v c i, a dolje k Puli š t o k a v c i. Sada ćete tkogod pitati: a znadu li svi, da su Hrvati? Ne znaju brate; ta odkuda bi rob znao, da ima pravo svoj biti. U nekojih samo krajevih narod je sviestan svoga Hrvatstva; u mojem zavičaju na pr. govore k a j, oblik participa im je na a v, e v, i v, ali recite im, da ne govore hrvatski, ćušnut će vas. A takovi su bili mnogo prije, nego li sam ja bio stekliš. Dalje pram Trstu u mnogih kajkavaca probuđena je dosta narodna sviest, nego na temelju ljubljanske škole; oni su S l o v e n c i, ali znaju, da su naša braća i da nam bez združenja i jedinstva misli nema spasa. Onaj dio Istre u trokutu Buzeta, Kopra i Poreča većinom spava. Riedko čitaju, tuđi elemenat je među njimi gusto posijan: »sono Slavi italianizzanti« reko je neki pisac i nema krivo. Bit će onoga, tko im bude znao ubijati narodnu dušu, sada nisu ni Hrvati ni Talijani. Popovi u tom kraju, većinom naša krv, malo čine za puk.

Dolnju Istru naseljivali su po više puta Uskoci iz Dalmacije, oni »Morlachi, Zaratini e

Sebenzani gente industriosissima ed oltremondo atta alla coltura delle terre«[1]), kako o njih govori početkom 17. vieka jedno izvješće providura mletačkoga. Oni su još čili i krepki; pjevaju junačke pjesme i gradove Trogir, Šibenik i Zadar nad morem. Oni imaju i svoje sliepce-pjevače. Martin Pamić promonturski sliepac poslao je »Našoj Slogi« u Trst vrlo zanimivih junačkih pjesama.

Pismo je činio pisati od prilike ovako: »Ove pisme koje se u nas pivaju od stara i mlada, kazivao sam ja jednomu fančetu (fantče = dječak), zašto ja siromah ne vidim. Popravite sagriehe (pogrieške), koje bi bile. Pozdravljam lipo sve urednike naše i vaše Sloge. Martin Pamić, slipi prosjak premanturski«. To je bilo prošle godine. A kako ovi zovu svoj jezik? Da koga to pitaš, smijao bi ti se, ili bi reko: a bože moj, govorimo kako i vi, ili, govorimo po našu, šćavunski, hrvatski (rvaski), to posljednje ime kao jedino pravo širi se od dana do dana. Nu mnogo ćete naći ljudi, koji ne će reći, da su Hrvati, premda priznavaju, da hrvatski govore. Hrvat im znamenuje stanovnika Hrvatije, t.j. provincijala. Bit će tomu desetak godina, što je K. B, htio u Varaždin, da svrši latinske škole. Tumači on staroj baki seljanki,

---

[1]) Ljudi vrlo obrtni i neizmjerno dobri poljodjelci.

da je to tamo negdje u Hrvatskoj, a baka sklopi ruke nad unukovom glavom: Nehod Blažu, drago diete moje, moga biš ludo izgubiti glavu, Hrvati da su uvik pod pušku i uvik ljuti bojak biju! A ta ista starica pjevala je stotine junačkih pjesama i hvalila junačtvo hrvatsko, te bugarila, kako je igrala zlata jabuka na jednom stolu gospodskom, i sa stola doli padala, trim gradom vrata razbila, Trogiru, Šibeniku i Zadru nad morem!

Naša je sramota, da se od ove strane ničim ne pomaže istarske Hrvate. Tamo zalaze od ovuda samo Bunjevci od Velebita, koji idu prosjačiti. To su vam svi! Da jedan gospodičić zagrebački samo jedanput na godinu konja poigra po kojem istarskom selu, pak da hrvatski govori (njemački može i tako kod kuće), već bi to podiglo onaj puk, jer bi vidio, da i gospoda progovaraju njegovim jezikom. Ali mi ne znamo ničega, što drugi znaju; pak samo jaučemo, kako nas tuđinstvo davi. Seljačke su kolibe daleko od nas, mi ne razumijemo njihovih potreba, pak se čudimo, da narod nas ne razumije! Liepi svati!

XIV.

Crna mi slutnja kaže, da vam opisujuć Istru, crtam bolje dane, nego li su ovi. Koliko ih tamo danas gladuje uz ovu ljutu zimu! Gdje ste dobrotvori čovječanstva, da se na vaših dobrih djelih sagriju i prehrane tolike sirote? Gdje su oči, koje bi oplakale biedu i nevolju jadnoga Hrvata istarskoga, što pogiba bez svoje krivnje? Hoće l' Bože ikad bolje biti!

Dok mi se srdce smiri, da vam u dostojnom liku uzmognem podati starostavni Kastav, gospodski Pazin, divnu Opatiju, zamjerni Košljun i onaj tvrdi, neoborivi hrvatski Vrbnik, uz još koje seoce istarsko, evo pripoviedam o Cresu, kako mi je kazivao mlad prijatelj od tamo rodom. Vidio sam Cresana i Creskinja, ali samo vidio. Čuo sam ih malo, u kuće im zalazio nisam, na Cresu me nije bilo. Žalim što sam se kojekuda klatio, a na taj najbliži otok nisam zašao. Tako čovjek često mišlju bludi daleko, daleko, a da se ogleda u najvećoj blizini, našao bi i nauke i posla pune ruke.

Slika će biti nepodpuna, dok ju, ako Bog da, jednim putom po Cresu ne upodpunimo. Ta vriedno će biti, da se proputuje taj kraj zanimiv ponajpače sa strane jezika i da se vidi prastari grad Cres (Crepsa Cherso tal.) od koga će na kvarnerskih otocih samo Osor na istom otoku biti stariji. Koji se iz Trsta ili Rieke voze Lloydovim parobrodom put Istre ili Dalmacije, kazuju, da je, ulazeć u Cres, liep pogled na zaton u kojem grad leži (Creska draga). Na ure daleko okružuje okolicu grada šuma tamno-zelenih maslina, a dalje više biele se goli vapnenasti gričevi, kao sjedokosi svjedoci tolikih zgoda prošlih vjekova. U gradu samom tražili biste zaludu široke, uredne ulice; zidan je kao svi stari gradovi, tiesno, sabijeno. Bedemi su sačuvani dobro, jer su dograđeni tek 17. vieka. Na četirih uglovih bijahu negda kule, nu danas im je traga jedva u jednoj mirini.

Grad Cres ima preko 5.600 stanovnika, sve goli Hrvati, ali žalibože već od više vremena, mnogi zaboraviše na svoju starinu; ostalo je mrtvo slovo — jezik hrvatski — koji svi razumiju i osim dvojice, trojice svi dobro govore starinskim dialektom, ali osjećaji su većinom tuđi. Razloge sam naveo u prijašnjih pričicah, zašto da opetujem. Samo ću dodati, da je Koparski talijanski gimnazij ono ognjište,

gdje se odgajaju naši najljući protivnici. Mnogo ima mladića sa otoka Cresa, naime iz grada, kojim roditelji znaju samo po nekoliko rieči talijanski, a tko je veći Talijan od tih sinova? Nu znakovi pokazuju, da će ako Bog da i tamo brzo biti bolje.

U Cresu ima svake ruke ljudi. To su vam s jedne strane bogata vlastela iz mletačke dobe, a s druge siromašni seljaci, ili kopači, kako se rado nazivaju. Među obimi su zanatnici i obrtnici, ponajpače mornari. I Creske mornare, kao i Lošinjske, bio je zapomogao krimski rat, jer je naval bio poskočio u velike. Od onda već nije bilo prave trgovine tako, da bi se baš čitav grad mogao dići. Ali je ono dobro doba bilo donielo i više pokvarenosti. Cresanin je bo negda neizmjerno pobožan. To dokazuju silne zadužbine, jer Cres ima 23 crkve i tom pobožnošću naši otočani vrlo naliče prekomorcem u Mletačkoj i niže po Romanji. Ribar Chiozotski, kadgod može, trči u crkvu i pravom pobožnosti Boga moli. Ni samostana Cresu ne fali: Franciškani i Benediktinke tu mirno živu. Preko 20 osoba tu žive zatvoreno, a pokrajina mora da plaća svjetovnjake učitelje i učiteljice, a plaća ih krvavimi žulji naroda. Za ovakove samostane najlješe bi bilo, da prema državnim zakonom odgoje dobrih učitelja, kao što neki redovi i čine.

Kad bi Vam tko rekao, da Cres (Cherso) nije hrvatski grad, pitajte ga odakle su slieđeća imena ulicam i trgovom: D r e v e n i k (najstariji diel), K o v a č i n e, P r e k r i ž, Z a z i d, V e l i d v o r itd.

Kao po svih manjih mjestih, tako se ni ovdje razni razredi pučanstva ne gledaju liepo. Osobito »kopači« ne vole svoje v l a s t e l e. Kako napredak naroda počima uviek od nižih klasa, tako se i u Istri probuđuju na hrvatstvo najprije kopači, jer oni nisu još toliko otuđeni, a opeta trpe mnogo; pak se njih više doimlju ideje, da cieli narod bude nešto bolje, nego li jest. Zato protivnici ocrnjuju hrvatske otačbenike, da pripravljaju d r u ž t v e n i p r e v r a t. No taj prevrat, koga se »vlastele« boje, događa se u više krajeva Istre tiho, bez buke. Seljaci, kako su marljivi i mukotrpni, dobivaju sve više zemlje u svoju vlast, te mnoga gospoda u istinu su samo gospoda po imenu. To se vidi navlastito na Cresu. Tamo seljak tako rekuć motikom od stiene trusi prah i obraća ga u zemlju, a zemlja daje izvrstne uljike i dobra vina. To je poglaviti prirod. O sočivu i žitu na otoku Cresu nije vriedno ni govoriti. Rad česte strašne suše usred ljeta, odveć kamenita zemlja ne rodi tim rodom.

Radinost i uztrajnost creskoga kopača skoro se za bajku drži, koju bi mučno vjerovao.

Evo tomu istinita primjera: Kazivalac pozna mlada seljaka, koji je prošle t r g a t b e[1]) tri puta istoga dana išao po mieh mošta dva sata daleko. Hodio je 12 sati, od kojih ga je šest sati pritiskalo breme od kakovih 60—70 kg. U večer je čuo da ima lokarada, te ajde na more, gdje se je do pol noći mučio veslanjem, a drugog dana opeta je radio od 5 ,u jutro do 3 ure popodne. Nego na večer je počinuo. Išao je naime do svoje drage, da se nauživje sladkoga razgovora i kasna bijaše noć, kad se je kući povratio: ta tko bi od drage rano otišao?

Mornari živu bolje. Najviše se bave prodajom drva u Mletke. Mletci su ono staro ognjište, koje je sažgalo naše šume i gajeve! Ta su drva od mlade grabrovine i smrečja, što raste na otocih po d r m u n i h. D r m u n (thrymon) zove se pašnjak, u kojem ima više manje šume. Sieče se pravilno svake 4 godine. Nešto te trgovine dobiju creski mornari iz svoga otoka, nešto iz Krka i Raba. Mletci su za te ljude domaći grad i mnogo nam se narod potalijančuje tom trgovinom.

Škola je u gradu talijanska i to mužka i ženska. To je od one dobe, odkad »svaka na-

---

1) T r g a t b a od trgati grožđje, kao berba i branje od brati, a j e m a t v a u Dalmaciji od jemati, uzimati.

rodnost uživa svoja prava«. Pitajte kopača Peru Perova Dujmovića zašto ne šalje diete u školu; on će vam na to:

»Čete vi dobra vašoj materi?[2])

»A kako ne!

»Bite vi oteli, da zabite (zaboravite) vaš sladki zajik, koga vas je mat naučila?«

»Nebi doistine!«

»Tako neću ni ja, da mi dete zabi »oce naš« hrvatski; to svim govorim i našim vlastelom, al ne ćeju razumet.

Pero Perov Dujmović je naš radikalac! Njegovo je ime porabio pop M. izdavši u Kopru kolopisme pod njegovim imenom. Al se Pero na to ne srdi; on je ponosit da se i od »nasega zajika« štogod štampa.

Nedavno zabranilo je u Cresu učiti i vjeronauk hrvatski »jer diete ne može razumjeti, buduć mu manjka poduka u tom jeziku«!

Onomu se popu M. pripisuju još neke pjesmice lokalne vriednosti. Na primjer::

Cara mia Marietta
Sempre ti amavo
I v noći i va dane
Na te sospiravo.

---

[2]) Ljubite li, želite li dobro vašoj majki.

A te sošpiro e moro
Draga dušo moja
Quanto ti mi piace
Lipa mladost tvoja!

U gradu samom mnogo se pjeva i rađe čuju hrvatsku pjesmu. Ali i ovakove mješanice osobito su mile. Još se pjeva o raznih svečanostih na pr. o koledvah, o likovu[3]), Grgurovu i Martinju, te bi vriedno, da koj pobere te pjesme prigodnice.

I na sudu mora se hrvatski puk boriti proti predsudam starijih vremena. A žalostno je da i u Cresu, kao u više mjesta Istre, ta borba ide in prima linea proti braći Planincem, ili kako se zovu, Slovencem. Dođe seljak na sud oporukom pisanom hrvatski, dakako onim dialektom. Sudac ju izprvice ne prima, jer nije pisana u jeziku talijanskom, koji je sudbeni jezik. Tko brani seljaka? Pop, komu je učiti ljubav, ali i braniti potištene proti mogućnikom, pravdu proti krivici. Pop kaže: Do sada ste sudili puku u jeziku koga nerazumije, od

---

[3]) Likow, likuf ,likof možda Glückauf ili Leihkauf, znači veselicu poslije dovršena većeg posla, ovdje kad svrši berba grožđja i uljika. Zatim znači i vino, što se popije kad je utvrđena koja pogodba.

sada će puk, jer ima po zakonu pravo, s vami govoriti u jeziku, koga tobože ne smijete razumjeti. I ta je najkasnije obvaljala.

Kako znate, Cres je bio većinom pod tuđom, mletačkom vladom. Ali velike ljude, koje je porodio, imamo pravo ponosom ubrojiti među Hrvate, jer mletačkog naroda nije bilo, ako je vlada bila mletačka. Takov je znameniti čovjek filozof Patricij (Petričić), muž svoje dobe veleslavan, nezakonito diete jednog Petrisa. On je, mislim, prvi obreo spolove u bilinah. Još prije njega spominje se neki Mojses, pristaša protestantstva, onda je slikar Gapeo-Agapić — također Cresanin. Sadanji građani Creski Moisé, talijanski podanici, veliki posjednici, kaže se, da imaju pisano u svojem obiteljskom arhivu, da potiču od Senjskih uskoka. Ne bi li nam mladi liečnik u Omišlju koju crticu javio o svojoj starini. Bili bismo mu zahvalni.

Grad i otok čuje se često izgovarati Č r e s, nu sam puk onuda i Gorinjci (primorsko kopno) izgovaraju Cres, ako i rabe inače slovo »č« gdje treba.

Malo je naših naučnika Cresom putovalo. Pokojni Fran Kurelac, koji je sve krajine obašao, nije ni njega pustio; ima još starica po selih, koje pripoviedaju, kako je pred mnogo godina jedan gospodin obilazio po selih i svagdje pitao, da mu pjevaju koju pjesmicu ili

pričaju koju priču. Tko bi to mogao drugi biti, nego li onaj stari pošteni sabirač pučkoga blaga, koj me je toliko puta nemilo korio, kako sam samo vatreni Hrvat, mjesto da budem »Slovinac« kao on!

Na otoku Cresu nema mnogo puka. Ciela sjeveroiztočna strana ima kakovih 1000 stanovnika. Na toj je strani B e l i (grad, tal. Caisole = Caput insulae?). Negda bez dvojbe znamenitije mjesto, danas nema ništa osobita, do liepoga pogleda na Kvarner i nekakovih starina, kojih Vam pobliže ne znam opisati. Pitomija i ljepša je jugozapadna strana. Gledajuć ju iz visoke ravnice gubi ti se oko u vinograde, masline, gajeve, a sve gdje i gdje bieli se po koje selo. Tu stanuje najbogatiji dio naroda, u selu O r l e c u. Nošnja je u seljakinje tu osobito dražestna. Djevojka plete kose u vienac, glavu poveže šarenim rubčićem, na bielu košulju na okrajcih svakojako izvezenu, baci crven prsluk, koj se tamo zove k r o ž a k, niz vrat objesi tri, četiri struka koralja, a na grudi kitu ružmarina. Ružmarin se nam osobito ba šne mili, ali ga puk u primorju pjeva i voli. Bog znaj, koji bi Duftstoff našao u njem Jäger! Kratko šarena krila i malene čizme (dakle i nožice malene) čine tu djevojčad osobito liepom.

Na sred otoka Cresa je jezero prilično veliko. Na iztok toga jezera pram Krku leži selo Vrana. Zato se to jezero zove Vransko, ali puk kaže naprosto »jezero« neimajuć drugoga u blizini. Od toga nastade kod naših učenih susjeda ime vlastito: l a g o d i J e s e r o i J e s e r o S e e! Narod priča, da je postalo za kazan nekog brata zloduha, koji si je mnogo puta dušu ogriešio i rođena brata odtjerao iz otčinske kuće. Majka te braće bila je vrana. Za kazan prodrla je voda i progutala nevjerniku dvore. Okolica jezera vranskoga vrlo je dražestna; po njoj su razsijana sela: B e l e j (Bielaj), L u b e n i c e, V r a n a, O r l e c (Orlac), S t a n i ć, P o d o l i D r a g a obično V a l u n sa svojimi primorskimi kapitani, dobrimi Hrvati. Stanovnici te okolice bave se mnogo ovčarstvom i da je prave nauke i domorodnih vlada, moglo bi se u velike unapriediti ta grana gospodarstva. Na kvarnerskih otocih ovce proborave po čitavu zimu na paši; riedke su zime oštre, da mlado pocrka, ali ova će žalibože biti. Tko pozna creski sir, potvrdit će mi sigurno, da bismo ga mogli za ribanje u juhu rabiti deset krat prije nego li parmezana; vuna creskih ovaca, koje su većinom obične pasmine, vrlo je voljna i tanka. Poznate su creske vunene majice i hoveje na riečkom trgu!

Liepo mi je bilo, kaže moj pripoviedalac, provesti se vranskim jezerom jedne jesenske večeri. Skrajnje rumenilo sunca zaodjelo je visoke vrhove, a s iztoka već se mjesec dizao, taj dobri noćni stražar i njegovi se traci počeše lagano ogledati u jezero. Usred vode pokaza mi stari veslač tobože kuću onoga nebrata, to je vrtložina, koja bi progutala lađu i putnike, kad starac ne bi vješto veslao nešto podalje. Na drugi kraj jezera opazih mazgu natovarenu drvljem i mlado djevojče, držeće mazgu za oglav. To bijaše moja pratilica do bližnjeg seoca, gdje gospoda Colombis imaju svoj stan (villa, ljetni stan). Djevojče ludo, brbljavo, veselo kao lane, imalo je kakovih 13 godina. Malo prije pjevala je:

Će ti j' lipa Mare
Da nisi vesela?

Putem pripoviedaše mi o svem, al najviše o ovci, o pjesmicah, o sestri i njenom zaručniku. Pače mi se ponudi,, da će prestrašiti sestru i njezinog dragoga, ako ih nađe »na šterni« na razgovoru. I kad dođosmo tamo neopaženi, vragoljanka zbilja zaviče što ju je grlo nosilo: Će to delate? Bijahu u razgovoru. Oni se nebogi prenuše, te on uze zalievati cvieće, a ona karat sestru: »Ančice, Ančice, manje

zejika! Bijaše ju kao stid, što sam i ja vidio, gdje s dragim govori. Kad se je nešto oslobodila, poče se tužiti na Anku, kako moraju uviek bježat od nje, jer im svagda zadirkuje. »Rekli su nam pop, kaže djevojka, da ne govorimo zajeno pred djecom, aš da se i decà nauče.«

»Ta ne će se ništa zla naučiti, kad vi samo dobro govorite.«

»No ja, ter mi govorimo samo od naših stvari: od ovce, od ograjice, od dela i od...«

»Nu! i od.«

»Od tanca, od našega pira.«

»Pak to je sve nedužno, nije ništa griešnoga.«

»Ja, ma svejedno su nam rekli pop, da ne smemo pred njom govorit, zač je još premlada za d u n i j a t se.

Ančica srdita sestri viče: »Dobro, dobro, ti po Iva, ja po mleko, ti na tanac, ja na pašu.«

Stari djedo izađe iz kuće i stade milovati djevojčicu, svoje mezimče: »Prav imaš, kaže starac, išće ga vavek, kako meška (mačka) miša, kako vrana proso! I v čer ovu dobu, kad je nosila vodu kozam, je zvala Iva, al joj je stari sused Andre drugu odgovoril.

Mladi Ive zato mari i ne mari, gleda svoje dosuđeno zlato i pjeva joj:

Sada oću dušo ime tvoje slavit,
I na glavu tvoju krunu ću postavit.

Prošla je ova večer, hoće li me kada druga zateći u sličnoj zgodi. Trebalo bi na široko govoriti o gradu O s o r u, negda znamenitom i po broju stanovnika i po časti, jer bijaše sielo biskupije za otok Cres i Lošinj. Položen je na najskrajnjem dielu otoka, gdje se, rek bi spaja s Lošinjem. Nezdravo je mjesto rad čestih groznica, zato i ima sada tek kakovih 200 duša, najviše rovinjskih ribara. Znamenite su izkopine osorske iz rimske dobe, velikog su truda i troška stojale vrloga Cresanina, dekana osorskoga Dra. Ivana Bolmarčića. Osor zvaše se A u x e r u m, a talijanski zovu ga O s s e r o. Opis starina spada u druge knjige. Spomenuli smo dra. Bolmarčića. Hvala ide još neke buditelje ondješnjega puka, svećenike, dobročinitelje naroda. Eno vam u Stivancu (sv. Ivan) Dinka Muškardina, koj se triezno i ozbiljno bavi svim, što može narodu koristiti. Pisao je jur liepe članke o pčelarstvu i razbistrio neka pitanja iz poviesti rodnog mu kraja. Lužina, Šintić, Damjanjević, Bravdica — sve

su težaci u vinogradu gospodnjem i dobri sijači njive hrvatske; da Bog da i ploda vidili!

Kako je vidjeti iz nekih primjera, građani creski su c e k a v c i a izvan grada č e k a v c i. Da to zna neki učenjak u Beču, sigurno bi nas nadario još jednom drugom narodnosti.

